

מימוש זכויות קטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליך הפלילי

בתיקי הסיוע המשפטי

אוקטובר, 2022

לידיה רבינוביץ
הסיוע המשפטי

ענבל גלון ושלומית כהן
חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה

מדינת ישראל
משרד המשפטים





מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

תקציר מנהלים

מבוא

בשנת 2001 נכנס לתוקף בישראל חוק זכויות נפגעי עבירה, המתבסס בין השאר על אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ומעגן באופן מפורש את זכויותיהן הייחודיות של קטינים נפגעי עבירה. תיקון החוק משקף הבשלה של הכרת המדינה באחריותה הייחודית כלפי נפגעות ונפגעי עבירה מעבר לאחריות מיצוי הדין עם הפוגע. במסגרת זו עוגנו, בין השאר הזכות להגנה, הזכות למידע, הזכות לשיקום והזכות להשתתפות.

על מנת להבטיח את **יישום** הוראות הדין הייחודיות בעניינם של קטינים נפגעי עבירה, פורסם בשנת 2017 נוהל נשיאת בית המשפט העליון¹ להעדת ילדים אשר מחדד את הוראות הדין הרלוונטיות לקטינים נפגעים, וכן קובע מעגן נהלים מיוחדים נוספים ביחס לקטינים נפגעי עבירה.

בעקבות תיקון החוק, מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי החל להעניק סיוע משפטי לקטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליכים הפליליים המתקיימים בעניינם וכן בהליכים לשחרור הפוגע.

חרף מטריה נורמטיבית מרשימה זו, חוקרים וגופים ציבוריים שונים הצביעו על כך שקיים קושי במימוש זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירה המעוגנות בדין הישראלי וכי זכויותיהם של קטינים אלו עדיין נפגעות או לא מיושמות דיין - אם בעקבות ההליך המשפטי המורכב, אם בעקבות פערי מידע ביחס לאותן זכויות ואם בעקבות היחסים המורכבים בין נפגעי העבירה והפוגעים והקושי של המדינה להגן על הנפגע.

מטרת המחקר

בחינת אופן מימוש זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין חמורות המיוצגים על ידי הסיוע המשפטי, המחקר נערך לאור ארבעת היסודות המנחים בהתאם להוראות אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד: הזכות להגנה, הזכות למידע, הזכות להשתתפות, והזכות לשיקום.

כמו כן, המחקר בוחן מהם הגורמים התורמים והמעכבים את מימוש זכויות הנפגע הקטין בזמן ההליך, ומהם השפעות מימוש הזכויות על חווית הנפגע ומצבו הנפשי.

¹ הנשיאה ברלינר, ד' ואחרים (2019). הוועדה הבין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי- דין וחשבון. עמ' 54.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

שיטת המחקר

קידוד תיקים של נפגעי תקיפה מינית חמורה בקרב קטינים, באמצעות ראיון עם עורכי הדין מטעם הסיוע ומעבר ידני על המסמכים המשפטיים הקיימים בתיק. רואיינו 12 עורכי דין, לגבי 82 תיקים במדגם מייצג מששת המחוזות.

המשתנים שקודדו נוגעים לשמירת הזכויות (מידע, השתתפות, שיקום והגנה) וכן לחוויית הקטין ומצבו הנפשי במהלך ההליך הפלילי. כמו כן קודדו משתנים הנוגעים לעבירה, להליך הפלילי ומאפיינים דמוגרפיים של הקטין והפוגע.

ממצאים

- נמצא כי ב 45% מהמקרים עורכי הדין דיווחו על הידרדרות נפשית משמעותית שנבעה במישרין מההליך הפלילי. הגורמים המשפיעים על ההידרדרות הנפשית היו הפרה של הזכות להגנה, היותו של הנפגע מהמגזר הערבי וכאשר הפוגע היה קטין.
- נמצא כי ב 27% מהמקרים החוויה הייתה לא מוגנת וקשה, וב 31% מהמקרים החוויה הייתה מעצימה (למרות הקשיים בדרך) או מעצימה מאוד. הגורמים אשר תרמו לחווית הנפגע היו שמירת הזכות להשתתפות ועדות במידה והקטין רצה להעיד. גורמים אשר פגעו בחוויה כללו הימשכות הליכים מעבר ל18 חודשים, את היותו של הנפגע מהמגזר הערבי, כאשר הפוגע היה קטין וכאשר הנפגע היה בהשמה חוץ ביתית בזמן ההליך.
- הזכות להשתתפות נשמרה באופן המלא ביותר מבין הזכויות, ונשמרה באופן מלא ב 60% מהמקרים.
- הזכות להגנה הופרה בשתי הפרות או יותר ב 24% מהמקרים, הזכות למידע ב 21%, הזכות לשיקום ב 8%, והזכות להשתתפות ב 13% מהמקרים.

מסקנות

- בחלק לא מבוטל מהתיקים, הזכויות המעוגנות בחוק ובהנחלים אינן נשמרות במלואן, והדבר משפיע לרעה על חווית הנפגע ומצבו הנפשי.
- כבר כיום קיימים חוקים ונהלים רבים אשר יכולים להגן על הנפגעים ולהוות חיץ מנזקי ההליך במידה והם יישומו במלואם.
- הזכות המשפיעה ביותר על חווית הנפגע היא ההשתתפות מרצון – כלומר לאפשר לנפגע להשתתף לפי מידת רצונו ויכולתו. כלומר, בניגוד לעמדה המגוננת על הנפגע מפני ההליך, עולה מהמחקר, כי יש לעודד את ההשתתפות בהתאמה לרצונותיו ויכולתיו של הנפגע, בכל שלבי ההליך, תוך התאמת הסביבה לצרכיו.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

- כאשר הפוגע הינו קטין, הדבר גורם להפרת זכויות רבות יותר ותורם לחוויה שלילית והדרדרות נפשית של הנפגע. נמצא, כי הצורך להגן על נאשמים קטינים ולמצות את אפשרויות השיקום באות על חשבון נפגעי העבירה, וגורמות להפרת זכויותיהם.

המחקר נעשה ביוזמת הממונה הארצית על ייצוג קטינים בסיוע המשפטי. תכנון וביצוע המחקר נעשה בשיתוף פעולה בין מחלקת המחקר של משרד המשפטים והממונה הארצית על ייצוג קטינים בסיוע המשפטי.

תודתנו נתונה לעורכי הדין המייצגים קטינים מטעם הסיוע המשפטי אשר השתתפו במחקר, פינו מזמנם היקר והשקיעו משאבים רבים על מנת לספק את המידע הנדרש לצורך ביצוע המחקר, ועל עבודתם המסורה, המקצועית והרגישה בתחום מורכב זה.

אנו רוצות להודות לפרופ' אייל פאר מהאוניברסיטה העברית, על עזרתו והערותיו הטובות לגבי הניתוחים הסטטיסטיים.

בנוסף, נבקש להודות לחברות השולחן העגול הבינמשרדי בנושא קטינים נפגעי עבירות מין חמורות, בראשותה של עו"ד אשרת שוהם (ראש תחום עבירות מין בפרקליטות), על הערותיהן הטובות לטיטת הדו"ח.

תוכן עניינים

7	מבוא
14	שיטות מחקר
14	נבדקים
14	כלי המחקר
18	מהלך המחקר
19	ממצאים
19	נתונים תיאוריים
22	חווית נפגע העבירה ומצבו הנפשי בעקבות ההליך
23	שמירה על זכויות נפגע העבירה במהלך ההליך הפלילי
23	הזכות להגנה
25	הזכות להשתתפות
28	הזכות לשיקום
30	הזכות למידע
34	חווית הנפגע
36	דיון ומסקנות
20	לוח 1 : מאפייני נפגע/ת העבירה
21	לוח 2 : מאפייני הפוגע
23	לוח 3 : השפעת ההליך על נפגע/ת העבירה על פי התרשמות עורך הדין המייצג
25	לוח 4 : שכיחות ואחוז הפרות הזכות להגנה
26	לוח 5 : שכיחות ואחוז ההשתתפות בהליכי הסדר טיעון
28	לוח 6 : שכיחות ואחוז הפרת הזכות להשתתפות
33	לוח 7 : שכיחות הפרת הזכות למידע
35	לוח 8 : מובהקות ומקדמי הרגרסיה של חווית נפגע העבירה מההליך הפלילי
35	לוח 9 : מובהקות ומקדמי הרגרסיה להידרדרות נפשית של נפגעי העבירה
20	איור 1 : תמיכה משפחתית בנפגע/ת העבירה
22	איור 2 : אופן התנהלות התיק
24	איור 3 : שמירת הזכות להגנה
26	איור 4 : שכיחות ואחוז שמירת הזכות להשתתפות
27	איור 5 : עדות מרצון



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

- איור 6 : שכיחות ואחוז שמירת הזכות לשיקום 29
- איור 7 : שכיחות הפרת זכויות למידע 31
- איור 8 : התפלגות שמירת הזכות למידע לפי מחוז, בקרב המחוזות הגדולים 31
- איור 9 : האם התקבל כתב אישום? 33



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

מבוא

"בסוף העדות, הילה (שם בדוי) בת 8.5, שנפגעה מבן זוגה של אימה, הישירה מבט למצלמה בלשכה של השופט, וסיפרה לנאשם איך היא מרגישה. אחר כך, השופט בלבוש אזרחי, חוקרת הילדים ואני מחאנו לה כפיים, והיא אמרה – כל הכבוד לי! זו הייתה חוויה כל כך מעצימה" (מתוך ראיון עם עורכת הדין מהסיוע המשפטי שייצגה את הילה בהליך הפלילי).

המקרה הזה מאיר את מגוון הכלים הקיימים היום בחוק הישראלי המאפשרים את ההשתתפות הפעילה והמטיבה של קטינים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי. עם זאת, לדאבונו, במקרים רבים לא נעשה שימוש אופטימאלי בכלים העומדים לרשות המערכת, דבר המשפיע הן על היקף מימוש הזכויות של הקטינים והן על חויתם ומצבם הנפשי, על האפקטיביות של ההליך הפלילי ואף עלול להיות בעל השלכות רוחב של הימנעות מהגשת תלונות או עדות.

קשיים רגשיים הכרוכים עבור קטינים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי

בשנים האחרונות ישנה עלייה בדיווחים על תקיפה מינית, המעידים על העלאת המודעות לסוגיה ותורמים למיגור התופעה ולהבאת הפושעים לדין. במקביל מצטברות אינדיקציות לגבי השלכות והקשיים הרבים עמם מתמודדים קטינים נפגעי עבירה בעקבות הפנייה למשטרה או חשיפת הפגיעה על ידי דיווח של גורם שלישי. ההליך הפלילי הדורש מנפגעי העבירה להיחשף ולספר את סיפורם בתקווה שיאמינו להם, שהפגיעה תפסק, ושימוצה הדין עם הפוגע, עלולה להיות קשה ואף לגרום לטראומה משנית² במקרים שהטיפול בנפגעי העבירה אינו נעשה בצורה מותאמת לגיל ולצרכי הנפגע³.

בשנים האחרונות גובשו סטנדרטים בינלאומיים ביחס לחובות המערכות הציבוריות השונות להבטחת זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין.⁴ גם בישראל קיימת מטרייה נורמטיבית רחבה המסדירה

² Tamarit, J.M, Hernández-Hidalgo, P. (2018). **Victims of child sexual abuse: Understanding their need for justice.** *International Journal of Law, Crime and Justice*, 54(1), 11-20. doi: 10.1016/j.ijlcrj.2018.06.003

³ De Bondt, W. Lauwereys, H. (2020) **Children's rights and child participation in criminal proceedings.** *The Governance of Criminal Justice in the European Union*. Taken from:

http://www.era-comm.eu/applying-procedural-rights-in-the-EU/pdf/De_Bondt_Lauwereys_child_participation.pdf

דין וחשבון הוועדה הבין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי, בראשות כב' השופטת בדימוס דבורה ברלינר, דצמבר 2019 (הלהלן: "דו"ח וועדת ברלינר"), עמ' 73-81; דו"ח הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומן בחקיקה, בראשות כב' השופטת סבינה רוטלוי, דוח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, פברואר 2003, עמ' 221-238.

⁴ למשל החלטת האו"ם משנת 2005 בנושא הנחיות בדבר צדק בעניינים הנוגעים לקטינים נפגעי עבירה ועדים - ECOSOC/RES/2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime - chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpegglefindmkaj/https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Guidelines_on_Justice_in_Matters_involving_Child_Victims_and_Witnesses_of_Crime.pdf; UNODC Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime – Model Law and Related Commentary, 2009 - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpegglefindmkaj/https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Justice_in_matters...pdf



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

את זכויותיהם הייחודיות של קטינים נפגעי עבירות מין, (ובתוכה, חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א – 2001, חוק תיקון דיני הראיות (העדת ילדים), התשט"ו – 1955, חוק לתיקון סדרי דין (חקירת עדים), התשי"ח – 1957, סעיפים 117א ו-187 לחוק סדר הדין הפלילי, חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות, התשס"ח – 2008, ונוהל נשיאת בית המשפט העליון מספר 1-17 בנושא סדרי עבודה ביחס להעדת קטינים נפגעי עבירה מיום 21.8.17, תקנה 18 לתקנות זכויות נפגעי עבירה, התשס"ב – 2002).⁵ הסדרים אלו נועדו להבטיח מספר תכליות, לרבות צמצום החשש לפגיעה בעדותם של קטינים נפגעי עבירה ומניעת החשש לשיבוש ההליך המשפטי או לפגיעה נוספת בקטין נפגע העבירה בשל מעורבות בלתי מותאמת שלו בהליך.

אף שהמשפט הישראלי צעד כברת דרך משמעותית לשם שמירה על זכויותיו ושלומו של קטין נפגע עבירת מין בהליך הפלילי, נותרו עדיין חסמים ואתגרים לא מעטים אשר משפיעים על נפגע העבירה הקטין הכרוכים בהליך הפלילי, גם מעבר לשלב העדות. חשיפת הפגיעה, בייחוד אצל קטינים הנפגעים בתוך המשפחה, עלולה לייצור מתח או ניכור מצד חברי המשפחה או הקהילה המורחבת ועל הנפגע להתמודד עם ההשלכות הקשות של החשיפה והפגיעה גם בקרובים לו. בנוסף, על הנפגע לספר לפחות פעם אחת את סיפור הפגיעה על כל פרטיו ולהסתכן בחוסר אמון מצד הקרובים לו ומצד הרשויות. על פי אנשי טיפול, גם אופן מסירת המידע במשטרה, וגם אצל חוקרי ילדים בעלי הכשרה מתאימה – לרוב במפגש אחד, עם דמות סמכותית לא מוכרת, סמוך לגילוי הפגיעה, אינה עולה בקנה אחד עם הצרכים הנפשיים של ילדים הדורשים דווקא חשיפה מדורגת ומותאמת לקצב הילד.⁶ בעת מסירת עדות בבית המשפט, הקטין נדרש לספר בבת אחת שוב את כל הסיפור לעיתים תוך התמודדות עם חקירות נגדיות קשות, תוקפניות, פוגעניות ולא מותאמות. בלא מעט מקרים, בעקבות גילוי הפגיעה (כאשר עוסקים בפגיעה בתוך המשפחה), הקטין אף מורחק מביתו, ומועבר למסגרת חוץ ביתית בחסות רשויות הרווחה, כחלק מתהליך ההתערבות וההגנה עליו ועל מנת למנוע את המשך הפגיעה בו. בחלק מהמקרים, הפוגע עצמו ממשיך את שגרת חייו (כאשר לא מוגש כתב אישום או עד להכרעה בהליך המשפטי), בעוד שהקטין "מנודה" ומורחק מביתו. כמובן שלשינוי משמעותי שכזה בחייו של הקטין יש השפעות מרחיקות לכת.⁷

⁵ תוך כדי כתיבת שורות אלו תוקן גם חוק חסיון ראיות (טיפול נפשי בהליכים פליליים שעניינם עבירות מין או עבירות אלימות חמורה במשפחה) (תיקוני חקיקה), התשפ"ב – 2022 (21.6.22), וממצאי המחקר הוצגו במסגרת הדיונים סביב הצעת החוק בוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

⁶ לוי, ר' (2022). מה יצא לי מזה? מיעוט הגשת תלונות למשטרה על ידי נפגעות גילוי עריות. עמ' 383-411. מעשי משפט, יג.
⁷ De bondt, W and Hernández-Hidalgo, P. Ibid



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

בנוסף, חלק מהחוקרים עמדו על ההדרה המובנית של נפגעי עבירה בכלל ונפגעים קטינים בפרט מההליך הפלילי, אשר הם אינם צד לו והמתנהל מעל ראשם ובמקרים רבים – שלא מבחירתם – ומבלי שהם מיודעים למרבית הפרטים בו.⁸

צמצום הפגיעה מההליך הפלילי ותרומתו להליך השיקומי

לצד הנזקים והטראומה המשנית העלולים להיגרם בעקבות ההליך, במקרים בהם ההליך הפלילי מתנהל באופן המותאם לצרכי הנפגע הקטין, ההליך המשפטי הפלילי יכול להוות חלק מהליך שיקומי, והחזרת השליטה לנפגע. זאת כמובן, רק במידה והוא מתבצע באופן התואם את צרכי הנפגע ומגן עליו מנזקי ההליך. יוזכר כי תכליות אלו אינן עומדות בבסיס ההליך הפלילי הקלאסי המודרני, המעמיד את חזקת החפות ואת האינטרס הציבורי כשתי התכליות המרכזיות לו.

מחקרים שנעשו בישראל מלמדים כי אחד הצרכים המרכזיים עבור הקטין הנפגע הינו ההכרה בעוולה שעבר⁹. לצד ההכרה של בני משפחתו, גם ההכרה של הסביבה החיצונית חשובה לטובת הרווחה והשיקום של הקטין נפגע העבירה. הכרה זו מתבטאת בהרשעת הפוגע, בעצם מתן הבמה לתיאור האירוע הטראומטי מנקודת מבטו וכן במתן פיצויים לקטין, המהווים הכרה חברתית מערכתית בכך שהוא הקורבן.

לצד החשיבות בהכרה החברתית המתאפשרת באמצעות ההליך הפלילי, נמצא קשר בין תחושת השליטה של הקטין על חייו, ויכולתו לקבל החלטות, לבין התמודדותו עם טראומה ועם מתח. כלומר, ההזדמנות להשתתף בהליך ולהשפיע על גור הדין יכולה להיות משמעותית ביותר עבור הקטין המנסה להחזיר את השליטה לחייו לאחר הפגיעה. על מנת לאפשר את השתתפותו בהליך בהתאם ליכולותיו, נדרש הקטין לליווי תומך, ולמידע שוטף על ההליך ועל האופן בו יוכל להשתתף ולהשפיע על מהלכו ותוצאותיו¹⁰. עם זאת, יש להדגיש כי במקרה בו הקטין מרגיש שהשתתפותו לא השפיעה על מהלך העניינים, או נעשתה באופן פוגעני, כופה או לא מכבד, ניסיון ההשתתפות יכולה לגרום אף להידרדרות נוספת.¹¹

⁸ יהונתן פיאמנטה "ההליך הפלילי בישראל: חוויותיהם של מתבגרים ומתבגרות שנפלו קורבן לעבירת מיין" חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה (2019); רמית פולק כהן "זכותם של קטינים נפגעי עבירה להשמיע ולהישמע- אינטרס פרטי כאינטרס ציבורי" בדלתיים סגורות – 113 פגיעה מינית וההליך הפלילי איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית (2016)

⁹ שם
¹⁰ דו"ח הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומן בחקיקה, בראשות כב' השופטת סביונה רוטלוי, דוח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, פברואר 2003, עמ' 229-230.

¹¹ גל, ט' (2014). ילדים נפגעי עבירה בישראל עשור לאחר מהפכת זכויות הקורבן: בחינה דרך מודל צרכים-זכויות. עמ' : 714-718. עיוני משפט, לו.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

זכויות קטינים נפגעי עבירה בהליך הפלילי – מידע, השתתפות, הגנה ושיקום

את מכלול הזכויות המסורות לקטינים נפגעי עבירה בהתאם לדין הישראלי ובהתאם להוראות הדין הבינלאומי ניתן לחלק לארבע קטגוריות מרכזיות: הזכות למידע, הזכות להשתתפות, הזכות לשיקום והזכות להגנה¹².

הזכות למידע כוללת בתוכה את זכותו של קטין נפגע העבירה לקבל באופן שוטף ובזמן סביר עדכונים על המתרחש בהליך.

הזכות להגנה נוגעת להבטחת הביטחון האישי הפיזי והנפשי של הקורבן. זכות זו חשובה נוכח העובדה שבחלק גדול מהמקרים הקורבן והתוקף מכירים מבעוד מועד, וההליך המשפטי עלול להוביל לזעזוע עמוק בקשרים החברתיים הקרובים ואף להעמיד בסכנה את הקטין.

הזכות השלישית אשר יש להבטיחה הינה הזכות להשתתפות, אשר כוללת בחובה גם את הזכות לייצוג הולם.¹³ כאמור, קטינים הם חלק מאוכלוסייה מוחלשת, שלא מסוגלת לעמוד על זכויותיה, לזום מאבקים משפטיים, להתבטא בצורה מספקת וכן בעלת ידע חסר במשפט ובאכיפה. כמו כן, הם חסרי כשרות משפטית וכפופים להחלטות האפוטרופוסים עליהם, גם כאשר אלו הם החשודים בפגיעה בהם. אי לכך, יש להבטיח להם ייצוג הולם ולספק בכל רגע נתון ייעוץ משפטי זמין על מנת לצמצם ככל הניתן את המוחלשות היחסית שלהם במערכת המשפט.¹⁴

הזכות לשיקום רלוונטית בעיקר ביחס לשירותי הרווחה, הבריאות והחינוך אך גם להליך הפלילי עשויה להיות תרומה חיובית להליך השיקום, הן בעצם הפסקת מעגל הפגיעה וההכרה הרשמית לעולל שנגרם לקטין הנפגע, אשר הכרחיים עבורו כדי להתחיל בהליך השיקום, והן בפסיקת פיצויים עונשיים שנועדו לספק לנפגע את המשאבים הנדרשים להליך השיקום.¹⁵

זכויות של קטינים נפגעי עבירה בישראל

בשנת 2001 נכנס לתוקף בישראל חוק זכויות נפגעי עבירה, המתבסס בין השאר על אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (ר' סעיף 4 לחוק), ומעגן באופן מפורש את זכויותיהן הייחודיות של קטינים נפגעי עבירה. תיקון החוק משקף הבשלה של הכרת המדינה באחריותה הייחודית כלפי נפגעות ונפגעי עבירה מעבר

¹² ר' גל, לעיל וכן - Sedletski, V. (2020). **JUSTICE SYSTEM RESPONSES TO CHILD VICTIMS AND WITNESSES IN EUROPE AND CENTRAL ASIA**. P.6. UNICEF. Taken from: <https://www.unicef.org/eca/media/14536/file>

¹³ דנה פוג'י, נעמי כץ, נעמה כץ, דנה לבוק-גל "וכשאגדל, אני מקווה להשפיע כמוכם" – ליווי תפקודי ומשפטי כסיוע למזעור קורבנות משנית של נפגעי עבירות וקידום רווחתם האישית המשפט (2016) 181-210; דנה פוג'י "כל עוד יש מכשולים לעבור, אתן לך אור – סיפור הקמת מרכז נגה וחשיבות ייצוגם המשפטי של נפגעי עבירה (עתיד להתפרסם בספר 20 שנה לחוק זכויות נפגעי עבירה בעריכת אורי ינאו, בת עמי ברוט וקרמית קלר-חלמיש, 2022).

¹⁴ Sedletski, V. *Ibid.* P. 9-12.

¹⁵ Sedletski, V. *Ibid.* P. 9.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

לאחריות מיצוי הדין עם הפוגע. במסגרת זו עוגנו, בין השאר הזכות להגנה, הזכות למידע, הזכות לשיקום והזכות להשתתפות.

כחלק מהזכות למידע החוק מעגן את זכותו של נפגע העבירה להיות נוכח בדיונים, גם בדלתיים סגורות, לעיין בכתב האישום ולקבל מידע על הדרך שבה מתנהל ההליך הפלילי. כמו כן הוא זכאי להיות מוגן מפני הפוגע או שלוחיו וחל איסור פרסום על פרטי המתלונן או נפגע העבירה אלא אם התיר זאת בית המשפט. בחקיקה נפרדת עוגנו הסדרים ייחודים לאופן מתן העדות וחקירה של נפגעים קטינים, ובעיקר קטינים נפגעי עבירות מין, המותאמים לצרכים ולזכויות המיוחדות להם. כך, נאסר על חקירה על העבר המיני של הנפגע¹⁶, ונקבע זכותו של הנפגע להעיד שלא בנוכחות הפוגע¹⁷ ¹⁸. כמו כן הוקם תפקיד חוקר הילדים, אשר מגן על קטינים מתחת לגיל 14 מפני עדות בתנאים לא מותאמים והצורך לספר שוב ושוב אודות הפגיעה,¹⁹ והוקמו מרכזי הגנה ייעודיים לקטינים.²⁰

על מנת להבטיח את **יישום** הוראות הדין הייחודיות בעניינם של קטינים נפגעי עבירה, פורסם בשנת 2017 נוהל נשיאת בית המשפט העליון להעדת ילדים אשר מחדד את הוראות הדין הרלוונטיות לקטינים נפגעים, וכן קובע נהלים מיוחדים נוספים ביחס לקטינים נפגעי עבירה. כך, בין השאר קובע הנוהל כי יש לגבות עדות קטין תוך 90 יום מהגשת כתב האישום, להקצות חדר בבית המשפט בו יוכל להתמין עד למתן העדות, וליווי של מאבטח ממשמר בתי המשפט מעת כניסתו להיכל ועד לעזיבתו. כמו כן מועד העדות ייקבע ראשון מבין המשפטים שנקבעו באותו היום כדי למנוע ככל האפשר את המתנת הקטין, וככל האפשר העדות תסתיים באותו היום.²¹

בנוסף, זכאי הקטין הנפגע לאותן זכויות המסורות לנפגעי עבירה בגירים במסגרת חוק זכויות נפגעי עבירה, חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב – 1982 ועוד. כך למשל - זכאי הנפגע להשתתף בהליך בשלב הטיעונים לעונש באמצעות הגשת הצהרת נפגע מטעמו, וכן עומדת לו הזכות להביע עמדה בשלבים השונים של ההליך ובכללם הסדר טיעון וועדת שחרורים. כמו כן בית המשפט רשאי להורות על עריכת תסקיר נפגע אשר ישקף לבית המשפט את היקף הפגיעה בו. בנוסף נקבע כי על ההליכים בענייניו להתקיים תוך זמן סביר.

כאמור לעיל, בנוסף לחוק זכויות נפגעי עבירה, קטינים נפגעי עבירה זכאים להגנות מיוחדות ולזכויות נוספות מכוח הוראות דין שונות, המכירות בכך שקטינים עדים ונפגעי עבירה זכאים להגנה מיוחדת

¹⁶ למעט מקרים מיוחדים בהם קבע הקצין הממונה כי מטעמים שיירשמו החקירה חיונית לחקר האמת.
¹⁷ במקרים אלו העדות תינתן מחוץ לאולם בית המשפט או בדרך אחרת שתמנע מן העד לראות את הנאשם אך יאפשר לנאשם לצפות בעד ולהציג לו שאלות ולהיות בקשר עם סנגורו בזמן העדות.
¹⁸ הנשיאה ברלינר, ד' ואחרים (2019). הוועדה הבין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי - דין וחשבון. עמ' 54.
¹⁹ חוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), תשט"ו-1955, סעיף 2.
²⁰ חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות, התשס"ח – 2008.
²¹ הערה 16.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

בהליכים הפליליים המתנהלים נגד מי שפגע בהם, בייחוד כאשר עסקינן בעבירות מין ואלומות חמורה ובייחוד כאשר הפוגע הינו בן משפחה.²²

חרף מטריה נורמטיבית מרשימה זו, חוקרים וגופים ציבוריים שונים הצביעו על כך שקיים קושי במימוש זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירה המעוגנות בדין הישראלי וכי זכויותיהם של קטינים אלו עדיין נפגעות או לא מיושמות דיין - אם בעקבות ההליך המשפטי המורכב, אם בעקבות פערי מידע ביחס לאותן זכויות (שקטינים מתקשים לגשר עליהם) ואם בעקבות היחסים המורכבים בין נפגעי העבירה והפוגעים והקושי של המדינה להגן על הנפגע.²³

באשר לסוגיית הייצוג, אשר הצורך בה הובלטה בעמדת UNICEF אשר פורטה לעיל, בשנת 2017 תוקן חוק הסיוע המשפטי, כך שלנפגעי עבירות מין חמורות (בגירים וקטינים), ניתנה הזכות לקבל סיוע, ליווי וייצוג משפטי בהליכים הפליליים בעניינם (ובהליכים מנהליים נלווים), וזאת ללא בחינת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי, החל מרגע הגשת כתב האישום.²⁴

ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות מטעם הסיוע המשפטי

בעקבות תיקון חוק הסיוע המשפטי (תיקון 20), מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי החל להעניק סיוע משפטי לקטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליכים הפליליים המתקיימים בעניינם וכן בהליכים לשחרור הפוגע, הליכי חנינה, תביעות נזיקין הנובעות מהעבירה ועוד. עד למועד תיקון 20 לחוק הסיוע המשפטי קטינים נפגעי עבירות מין חמורות לא היו זכאים לסיוע משפטי מהמדינה מתוקף היותם נפגעי עבירה, והסיוע שניתן להם, נעשה באמצעות גופים וולונטריים בלבד ובראשם המועצה לשלום הילד.

ייצוג לקוח קטין מצריך מומחיות וכישורים ייחודיים, והכרות מעמיקה עם ההסדרים המשפטיים והשירותים הציבוריים המיוחדים המיועדים להם. על כן החליט הסיוע המשפטי כי יישום תיקון 20 ביחס לאוכלוסיית נפגעי ונפגעות עבירות מין **קטינים** יבוצע באמצעות מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי - **"עו"ד משלי"**,²⁵ על ידי עורכי דין המתמחים בתחום ייצוג קטינים, אשר עברו הכשרה ייעודית בנושא ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין.

הסיוע המשפטי לקטינים נפגעי עבירות מין חמורות ניתן באמצעות צוות של 8 עורכי דין פנימיים

²² למשל: ברלינר, ד'. ש. עמ' 58-62.

²³ טלי גל, ה"ש 11, עמ' 753-751.

²⁴ תיקון 20 לחוק הסיוע המשפטי, תשל"ב 1972.

²⁵ הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מפעיל מערך ייצוג קטינים - **"עו"ד משלי"**, המעניק סיוע משפטי בכל רגע נתון לכ- 14,000 ילדים ובני נוער בהליכים משפטיים אזרחיים. הסיוע המשפטי הניתן לילדים ובני נוער באמצעות מערך "עו"ד משלי" הינו איכותי, נגיש ומותאם לילדים ובני נוער. הייצוג, הליווי והסיוע המשפטי ניתן על ידי כ- 150 עורכי דין הפזורים רחבי הארץ המתמחים בתחום ייצוג ילדים ובני נוער, מקבלים הכשרה מעמיקה, מקיפה ומולטי-דיסציפלינרית (בשיתוף עם מכון "חרוב"), מלווים ומפוקחים באופן הדוק על ידי ממונים מחוזיים על ייצוג קטינים (עורכי דין פנימיים בסיוע המשפטי) ב- 6 מחוזות הסיוע המשפטי, נעזרים על ידי יועצים טיפוליים מתחום הפסיכולוגיה ועבודה סוציאלית, ופועלים על פי הנחיות מקצועיות שפותחו באופן ייחודי על ידי הסיוע המשפטי.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

(ממונים מחוזיים על ייצוג קטינים, עובדי משרד המשפטים) ו-40 עורכי דין חיצוניים, שהינם חלק ממערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי ונבחרו בקפידה לייצג בתחום ייחודי ורגיש זה.

מאגר עורכי הדין המייצגים קטינים נפגעי עבירות מין חמורות נבחר באופן שישקף מגוון מגדרי, מגזרי ותרבותי, ויכלול עורכי דין בעלי רקע בהליכים פליליים לצד עורכי דין בעלי רקע בייצוג קטינים בסיכון בהליכים אזרחיים המקבילים להליכים הפליליים.

כל עורכי הדין עברו הכשרה מולטי-דיסציפלינרית בהיקף של 4 ימים מלאים, בשיתוף מכון "חרוב" והמועצה לשלום הילד. ההכשרה כללה גם יום סימולציות במרכז "מס"ר", שנועד להכשיר את עורכי הדין להתמודד עם הדילמות האתיות והמקצועיות הייחודיות והמורכבות העולות במסגרת ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות, בקשר עם הקטין הנפגע, הוריו או רשויות התביעה או גורמי טיפול נוספים. כמו כן, נערכה הכשרת עומק נוספת לעורכי הדין המייצגים קטינים, בשיתוף מכון "חרוב", המועצה לשלום הילד ואיגוד מרכזי הסיוע לנפגעי ונפגעות תקיפה מינית.

בנוסף, גובשו נהלי עבודה והנחיות מקצועיות בתחום ליווי קטינים נפגעי עבירות מין חמורות, בשיתוף פעולה עם המועצה לשלום הילד ועל בסיס הניסיון המקצועי ארוך השנים שהצטבר במועצה (במסגרת הפעלת "פרוייקט ליווי קטינים נפגעי עבירה").

מכניסת תיקון 20 לתוקף (3 אוגוסט 2017) ועד למועד כתיבת שורות אלו (אוגוסט 2022) היו 468 תיקי ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות.²⁶

מטרת המחקר הינה לבחון את אופן מימוש זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין חמורות המיוצגים על ידי הסיוע המשפטי, כ-4.5 שנים לאחר תיקון חוק הסיוע המשפטי (תיקון מס' 20 הנזכר לעיל), אשר העניק לראשונה זכות ייצוג מטעם המדינה לנפגעי עבירות מין חמורות, בהליכים הפליליים הנוגעים להם. המחקר נערך לאור ארבעת היסודות המנחים בהתאם להוראות אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד: הזכות להגנה, הזכות למידע, הזכות להשתתפות, והזכות לשיקום. כמו כן, המחקר בוחן מהם הגורמים התורמים והמעכבים את מימוש זכויות הנפגע הקטין בזמן ההליך, ומהם השפעות מימוש הזכויות על חווית הנפגע ומצבו הנפשי.

²⁶ 47 תיקים במחוז צפון, 45 תיקים במחוז חיפה, 65 במחוז באר שבע, 138 במחוז ירושלים, 129 במחוז תל אביב ו-44 במחוז מרכז.



מדינת ישראל משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

שיטות מחקר

נבדקים

עקב גילם הצעיר של נפגעי העבירה, לא ניתן היה לפנות ישירות אליהם והוחלט על ראיון עם עורכי דינם, אשר ייצגו ודאגו לאינטרסים שלהם במהלך ההליך הפלילי, מתוך תפיסה כי הם בקיאים הן בנבכי התיק ובמסמכים המצויים בו והן במצבם של נפגעי העבירה. לכן רואיינו 12 עורכי דין מששת מחוזות הסיוע (צפון, חיפה, תל אביב, מרכז, ירושלים ובאר שבע), לגבי 82 נפגעי עבירת מינית חמורה שייצגו, אשר היו מתחת לגיל 18 בעת פתיחת התיק בסיוע המשפטי. בנוסף לראיונות, המחקר מתבסס על המסמכים המשפטיים הקיימים בתיק של הקטין הנפגע (שנכלל במחקר) בסיוע המשפטי ובמשרדו של עורך הדין שייצג את הקטין הנפגע.

עורכי הדין נבחרו במדגם מייצג מכל מחוז ורואיינו לגבי כל התיקים הרלוונטיים שלהם. בנוסף עורכי הדין נבחרו בהתאם למספר הקטינים שייצגו בשנים הרלוונטיות. מכל מחוז נבחרו עורכי הדין שייצגו מספר משמעותי של קטינים, על מנת לוודא שתהיה לעורכי הדין פרספקטיבה רחבה ככל שניתן על תחום הייצוג החדש יחסית. בנוסף, נעשה ניסיון לכלול מדגם מייצג של עורכי דין מבחינת מגדר ומגזר – סך הכל נדגמו 12 עורכי דין, מתוכם – שני עורכי דין מהחברה הערבית, שני עורכי דין מהחברה החרדית, 9 עורכות דין ו- 3 עורכי דין. ממחוז צפון נדגמו 8 תיקים של נפגעי עבירה, ממחוז חיפה 17, ממחוז מרכז 6, ממחוז תל אביב 20, ממחוז ירושלים 22, ממחוז דרום 8. לא נכללו במחקר מקרים של סגירת תיק או ביטול כתב אישום, או תיקים אשר היו רק בשלבים הראשונים של התיק.

כלי המחקר

לשם קידוד שמירת הזכויות, נבנה סולם לתיעוד שמירת הזכויות במהלך ההליך הפלילי. הפרמטרים נבחרו מתוך מודל הצרכים-זכויות של ילדים נפגעי עבירה²⁷ והחוקים²⁸ והנהלים הרלוונטיים²⁹ הקיימים במדינת ישראל.

באמצעות ראיון עם עורך/ת הדין ומעבר על התיקים קודדו הפרמטרים הבאים עבור כל נפגע/ת עבירה, בסולם שהוגדר לכל פרמטר לגבי מידת קיומו או שמירתו:

1. הזכות למידע:

- התקשה לקבל מידע –

²⁷ טלי גל, לעיל ה"ש 11, 9.

²⁸ חוק לתיקון דיני ראיות, לעיל ה"ש שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת., 10.

²⁹ ברלינר, ד', לעיל ה"ש 18, 10.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

- עו"ד³⁰ לא קיבל לפחות חלק מהמידע המגיע לו לקבל (כתב אישום/ פרוטוקול / מועדי דיון/ גזר דין) למרות שביקש, כולל מקרים בהם לא קיבל מידע כיוון שהנאשם קטין.
- קבלת המידע בקושי – אחד מהמצבים הבאים :
 - עו"ד לא עודכן על מועדי דיון והיה עליו לברר בעצמו או שהם נדחו מבלי לעדכנו.
 - היה על עו"ד להגיש בקשה כדי לקבל את המסמכים המבוקשים.
 - עו"ד קיבל את הפרוטוקולים לעיון אך היה עליו להחזירם.
- קבלת המידע במלואו –
 - התקבלו כל המסמכים ומועדי הדיון כולל מקרים בהם התקבלו סעיפי האישום ולא כתב האישום עצמו.

2. הזכות להגנה

- לא נשמרה במידה רבה - התקיימו לפחות שני מהקריטריונים הבאים :
 - על נפגע העבירה הופעלו איומים או לחצים מצד הנאשם או מי מטעמו.
 - הנאשם שוחרר ממעצר על אף הסבירות שהוא ייפגש עם נפגע העבירה או ישפיע על שגרת חייו.
 - שאלות פוגעניות בזמן העדות³¹.
 - ניגוד אינטרסים בין הנפגע לאפוטרופוס שלו³².
 - פרסום באמצעי התקשורת ללא אישור נפגע העבירה.
- לא נשמרה באופן חלקי – התקיים אחד מהקריטריונים לעיל.
- נשמרה חלקית – התקיים לפחות אחד מהקריטריונים הבאים וללא הקריטריונים מהסעיפים הקודמים :
 - חקירה ארוכה וקשה.
 - יותר משני מועדי חקירה.
 - תנאי עדות לא מגוונים (הנאשם נוכח, נפגש עם הנפגע במסדרון או יצר איתו קשר).
 - העדות התקיימה לאחר 90 יום מהגשת כתב האישום
- נשמרה

³⁰ כל אימת שמצויינת פעולה כלשהי ביחס לעורך הדין, חזקה שהיא תקפה גם ביחס לנפגע העבירה המיוצג על ידו. למשל, ברור שאם עו"ד לא קיבל את המידע בשם נפגע העבירה, גם הנפגע עצמו לא קיבל את המידע.
³¹ שאלה פוגענית הוגדרה כשאלה פוגענית בהתאם להגדרות המעוגנות בסעיפים 2 ו-2א לחוק תיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח – 1957, או את נוהל הנשיאה, לתפיסתו של עורך הדין המייצג.
³² משתנה זה מתייחס למצב של ניגוד עניינים קשה וברור.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

- תנאי העדות היו בהיוועדות חזותית או לפי בקשת נפגע העבירה ולא התקיימו הקריטריונים מהסעיפים הקודמים.

3. הזכות לשיקום

- תנאים לא טובים לשיקום – קיומם של לפחות שלושה מהקריטריונים הבאים:
 - היעדר טיפול במידה ורצה/תה.
 - אי קבלת פיצויים בגזר הדין או הפחתתם בעקבות הערעור.
 - חשיפת חומרי טיפול חסויים.
 - הימשכות הליכים מעבר ל-18 חודשים בין כתב האישום לגזר הדין.^{33,34}

- תנאים מעטים לשיקום – קיומם של שנים מהקריטריונים לעיל.
- תנאים חלקיים לשיקום – קיומו של קריטריון אחד בלבד.
- תנאים טובים לשיקום – לא התקיימו אף אחד מהקריטריונים השליליים המתייחסים לשיקום.

4. הזכות להשתתפות

- הזכות לא נשמרה - קיומם של לפחות שלושה מהקריטריונים הבאים:
 - נפגע העבירה לא העיד כאשר רצה להעיד.

³³ דו"ח וועדת ברלינר הצביע באופן מובהק על התמשכות ההליך המשפטי כאחד הקשיים המרכזיים עמם מתמודדים נפגעי עבירות מין, בעיקר נפגעים קטינים (שם, בעמ' 153-148). לא ניתן היה לאתר נתונים עדכניים לגבי משך הזמן הממוצע למתן הכרעת דין בהליכי עבירות מין חמורות בבתי המשפט המחוזיים, אולם לפי פרסום של הנהלת בתי המשפט, נכון לשנת 2020, הזמן הממוצע לניהול תיק פלילי בבתי המשפט המחוזיים עמד על 8 חודשים, אולם כ- 10% מהתיקים המתנהלים בבתי המשפט המחוזיים בארץ נמשכים בין 4-5 שנים, ועוד 10% נוספים – מתנהלים במשך למעלה מ- 5 שנים. לאור המחסור בנתונים לא היה מנוס מקביעת נתון מוערך על בסיס הנתונים הקיימים, שיחות עם עורכי דין מייצגים וכן סקר שנערך בקרב קטינים. נתון נוסף שהסתמכנו עליו הוא סקר שנערך בקרב 310 ילדים באירופה בשנת 2013 אשר היו מעורבים בהליכים משפטיים. אחת הסוגיות המרכזיות שהעלו הילדים הינה הפער שבין תפיסת הזמן של ילדים לבין תפיסת הזמן של מבוגרים. 56% מהילדים סברו שהליכים משפטיים בעניינם צריכים להסתיים תוך חודשיים עד ארבעה חודשים; 17% סברו שההליכים צריכים להסתיים תוך פחות מחודש ורק 10% סברו שהם צריכים להמשך למעלה מ- 6 חודשים. - <https://prezi.com/4tyqkxf0tnwx/access-to-justice-for-children/>

במחקר אחר שנערך בקרב 346 קטינים במדינות האיחוד האירופי המעורבים בהליכים משפטיים, עלה כי רק ב- 28% מהמקרים ההליכים המשפטיים נמשכו למעלה משנתיים. Child-Friendly Justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims. Witnesses or parties in nine EU Member States, European Agency for Fundamental Rights, 2017- chrome-extension://efaidnbmnnpacajpeglcelfindmkaj/https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly-justice-children-s-perspective-annexes_en.pdf

וכן ר' ניתוח הממצאים והמלצות - fra.europa.eu/en/theme/rights-child/publications ו דנה פוג' "הזכות להישמע? עדויות ילדים בהליך הפלילי: תיקון מס' 8 לחוק הגנת ילדים – לא סוף דבר" הפרקליט מוי (2002) 121, בעמ' 162 – 163.

על בסיס הסינטיזה שבין נקודות המבט של נפגע העבירה הקטין, ובהתחשב בעיקרון "זמן ילד" והנתונים הקיימים לגבי התמשכות ההליכים הפליליים בבתי המשפט המחוזיים בישראל (אשר דנים בתיקי עבירות מין חמורות), קבענו את הטווח של 18 חודשים כטווח מקסימלי לניהול הליך פלילי מרגע הגשת כתב האישום ועד להכרעה או הגעה להסדר טיעון.

³⁴ התלבטנו האם לכלול את הפרמטר הזה תחת הזכות לשיקום או תחת הזכות להגנה. לאור העובדה שעד להכרעת הדין וגזר הדין ההגנה שמשפק ההליך הפלילי על שלומו הנפשי ובטחונו הפיזי של נפגע העבירה הינה חלקית בלבד (בעיקר במסגרת הליכי מעצר עד תום הליכים), החלטנו לכלול פרמטר זה תחת מימוש זכות השיקום.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

- נפגע העבירה לא היה צד בהליך גישור במידה והיה גישור והוא ביקש להשתתף.
 - במידה והיה הסדר - הצעת ההסדר לא הוצגה בפני נפגע העבירה מספיק זמן מראש³⁵ כדי שיספיק לגבש עמדה.
 - o עמדת הנפגע לא השפיעה כלל על ההסדר.
 - o הנפגע לא הסכים להסדר.
 - לא הוזמן תסקיר נפגע או הצהרת נפגע.
 - לא ניתן לנפגע או בא כוחו לטעון לעניין המעצרים.
 - לא ניתנה האפשרות להשתתף בדיונים.
- השתתפות מועטה – קיומם של שניים מהקריטריונים לעיל המתייחסים להשתתפות.
 - השתתפות חלקית – קיומו של קריטריון אחד בלבד מהקריטריונים המתייחסים להשתתפות.
 - השתתפות מלאה – לא התקיים אף אחד מהקריטריונים השליליים המתייחסים להשתתפות.
5. **השפעת העדות על הנפגע** – קודד על פי המידע שנמסר על ידי עו"ד: חוויה טובה ומעצימה / אין מספיק מידע / חוויה קשה
6. **חווית הנפגע מכל ההליך** – קודד על פי המידע שנמסר על ידי עו"ד והתייחס לחוויה הכללית לאורך כל ההליך ולא לאירועים ספציפיים לאורך הדרך, כגון עדות. עורכי הדין התבקשו לספר במילים שלהם על חווית נפגע העבירה, ולתת דוגמאות מהן ניתן להסיק על חווית הכללית, כגון שיחת סיכום עם נפגעי העבירה: חוויה טובה ומעצימה / חוויה טובה למרות קשיים בדרך / הקטין לא היה מעורב בהליך / חוויה מורכבת, אשר היו בה היבטים חיוביים והיבטים שליליים / חוויה לא מוגנת וקשה
- הידרדרות במצב הנפשי** - קודד על פי המידע שנמסר מעו"ד והמידע שקיים בתיק המשפטי. עורכי הדין התבקשו לציין אם ההידרדרות נבעה לדעתם מעצם הפגיעה, מההליך הפלילי או מסיבות אחרות. לדוגמא, במידה והנפגע אושפז במחלקה פסיכיאטרית בעקבות הפגיעה – הדבר לא נחשב להידרדרות בעקבות ההליך, לעומת מקרים בהם היה אשפוז או הדרדרות לסמים בפעם הראשונה לאחר תחילת ההליך ובעקבות התפתחות ספציפית מסוימת בהליך המשפטי (לרבות התמשכות הליכים או דחיות חוזרות ונשנות). מקרים בהם עורך הדין לא יכל להבחין בין הידרדרות במצב הנפשי בעקבות הפגיעה החמורה לבין הדרדרות הקשורה במישרין להליך, הממצא קודד כ'לא הייתה הדרדרות בעקבות ההליך': לא הייתה הידרדרות / היו עליות וירידות במצב הנפשי / הייתה הידרדרות.

³⁵ ההגדרה המקורית ל"מספיק זמן מראש" הייתה שבועיים, אך במקרים בהם עורכי הדין טענו שהיה להם מספיק זמן לעבור על ההסדר ולהציגו לנפגע העבירה, גם במידה וזה ניתן רק כמה ימים לפני הדיון, נחשב הדבר כ"מספיק זמן מראש".



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

7. **שלב פתיחת התיק בסיוע המשפטי** – סמוך לכתב אישום / סמוך לעדות או להוכחות או להסדר טיעון / בשלב וועדת שחרורים, גזר הדין, אחרי הכרעת הדין, אחרי העדות או אחרי הסדר טיעון.
8. **תמיכה משפחתית** – קודד על פי עדות עו"ד - לא היתה תמיכה משפחתית כלל / תמיכה משפחתית גרעינית חלקית (אחד ההורים או אחים אינו תומך, ואחד ההורים או אחים תומך) / תמיכה של כל המשפחה הגרעינית ללא תמיכה של משפחה רחוקה / תמיכה משפחתית מלאה.
9. **קשר בין הפוגע לנפגע** – אבא (כולל אבא חורג) / משפחה קרובה למעט האבא / משפחה רחוקה (סבא או דודים) / אחראי (מורה או מדריך) / מכר / זר
10. **גיל הפוגע** – קטין / בוגר
11. **תיקון כתב האישום בעקבות הסדר** – לא היה תיקון / היה תיקון אך לא מהותי ולא שינה את סעיפי העבירה / הייתה הפחתה מהותית בחומרת סעיפי העבירה, באופן שהשפיע על מתחם העונש.

מהלך המחקר

לאחר דגימת עורכי הדין ופנייה אליהם להשתתף במחקר, יצרה איתם קשר טלפוני אחת מעורכות המחקר, ממחלקת המחקר של משרד המשפטים. עורכי הדין התבקשו לספר באמצעות שאלות מנחות על פרטי התיק, התנהלותו, היקף שמירת הזכויות של נפגעי העבירה ואיך התהליך הפלילי השפיע על נפגעי העבירה. במהלך הריאיון קודדו הפרטים מתוך התיק על פי הפרמטרים שהוזכרו לעיל. שלב הראיונות בלבד התבצע באופן בלעדי במחלקת המחקר, כדי לשמור על אנונימיות עורכי הדין מתוך הסיוע המשפטי.

מגבלות המחקר

מחקר זה משלב בין נתונים כמותיים שנאספו מתוך התיקים לבין נתונים איכותניים סובייקטיביים אשר התקבלו מראיונות עם עורכי הדין אשר ייצגו את הקטינים נפגעי העבירה. לאור המימד הסובייקטיבי יתכנו הטיות של עורכי הדין אשר מחד נמצאים בקשר הדוק ומכירים היטב את מצבם הנפשי של הנפגעים ומאידך, באופן טבעי עלולים גם להיות מוטים לגבי מצבם הנפשי או חוויתם לאורך ההליך. אומנם נעשה ניסיון להתגבר על קשיים אלו באמצעות פירוט הסיבות אשר הובילו לקידוד המשתנים, אך עדיין יתכנו הטיות במשתנים אלו. על מנת לתקף את ממצאי המחקר, מוצע לערוך מחקרי המשך אשר ימשיכו ללוות את נפגעי העבירה ולבחון את חוויתם ואת מצבם הנפשי בכלים נוספים.

בנוסף, המחקר התקיים כ-4 שנים לאחר כניסתו לתוקף של תיקון מס' 20 לחוק הסיוע המשפטי, אשר הקנה לנפגעי עבירות מין חמורות זכות לסיוע משפטי בהליכים הפליליים שלאחר הגשת כתב אישום. משכך, מספר התיקים אשר נכללו במחקר עודנו קטן יחסית, בייחוד בכל הנוגע לייצוג



מדינת ישראל משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

אוכלוסיות מיעוט בקבוצת המחקר (חברה ערבית, קטינים בהשמה חוץ ביתית וכו'). כמו כן, אחוזים ניכרים מהתיקים טרם הסתיימו במועד עריכת המחקר, ועורכי הדין התקשו לדווח על חוותים של נפגעי העבירה מפרספקטיבה של זמן. לפיכך מוצע להמשיך לעקוב אחר תיקי נפגעי תקיפה מינית חמורה המיוצגים על ידי הסיוע המשפטי בעוד מספר שנים, על מנת להגדיל את מספר התיקים הנבחנים ואת השפעתם של משתנים כגון מתן עדות או הימשכות הליכים אשר קיבלו ייצוג קטן במחקר.

ממצאים

נתונים תיאוריים

נמצא כי רוב נפגעי העבירה במחקר (78%) היו בנות, והגיל הממוצע היה 13.5 (סטיית תקן 2.8, וטווח 5-17.5). 15% מנפגעי העבירה במדגם היו מהמגזר הערבי, בדומה לשיעורם מתוך כלל תיקי הסיוע, דבר המעיד על תת ייצוג של האוכלוסייה, אשר שיעורם באוכלוסייה עומד על 21.1%³⁶. 3 מנפגעי העבירה היו ילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, כפי שניתן לראות בלוח 1.

תמיכה משפחתית

70% מנפגעי העבירה קיבלו תמיכה מלאה ממשפחתם במהלך ההליך הפלילי ו 13.4% לא קיבלו תמיכה כלל כפי שניתן לראות באיור 1. 29% מנפגעי העבירה היו בהשמה חוץ ביתית בזמן פתיחת התיק בסיוע המשפטי או לאחר פתיחת התיק,³⁷ ובעניינם של 12% מנפגעי העבירה התנהל במקביל להליך הפלילי תיק נזקקות בבית המשפט לנוער. כל נפגעי העבירה בעניינם התנהל תיק נזקקות היו בהשמה חוץ ביתית למעט אחד. יש לציין כי לא הייתה חפיפה מלאה בין תמיכה משפחתית והשמה חוץ ביתית, כך שמתוך הילדים שהיו בהשמה חוץ ביתית 58% קיבלו תמיכה מלאה ממשפחתם. כלומר, למרות שמשפחתם לא יכלה מסיבות שונות לגדל את הילדים בבית³⁸, זה לא העיד על כך שהם לא האמינו או תמכו בהם ככל שיכלו, ביחס להליך הפלילי. מאפייני נפגע/ת העבירה מופיעים בלוח 1 ואיור 1.

³⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הודעה לתקשורת 438/2020, 31.12.2020.
³⁷ הפגיעות המיוחדות של קבוצת נפגעים זו מחייבת העמקת המחקר במסגרת מחקר המשך. בין היתר, חשוב לבחון האם ההשמה החוץ ביתית קדמה לפגיעה (והאם הפגיעה ארעה במסגרת החוץ ביתית) או שמא ההשמה הינה חלק מתהליך ההגנה על הנפגע הקטין מפני המשך פגיעה, או התמודדות עם ההתדרדרות במצבו הנפשי והתפקודי בעקבות הפגיעה.

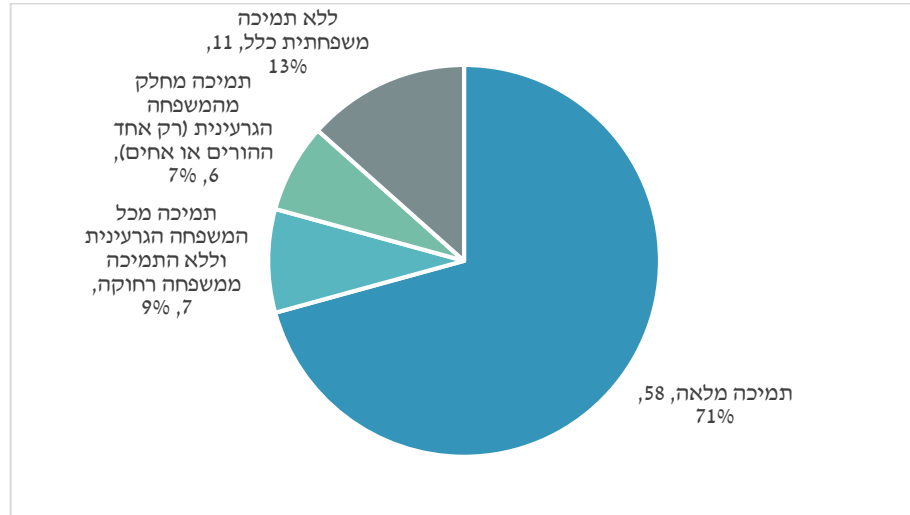
³⁸ בחלק מהמקרים הילד או ההורה היה עם מוגבלות שכלית או נפשית ולכן לא התגוררו בבית, אך הם תמכו בילדם עד כמה שניתן.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022



איור 1: תמיכה משפחתית בנפגעת העבירה

לוח 1: מאפייני נפגעת העבירה

שכיחות	אחוז	מגדר	מגורים	תיק נזקקות	מוגבלות שכלית התפתחותית	חברה ערבית
64	78%	בנות	השמה חוץ ביתית	נפתח תיק נזקקות		
18	22%	בנים	מגורים בבית (כולל ישיבה תיכונית עם פנימייה)	לא נפתח תיק נזקקות		
24	29%					
58	71%					
10	13%					
72	87%					
3	3.5%					
12	15%					



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

מאפייני הפוגעלוח 2 82% מהפוגעים היו בגירים בעת ביצוע העבירה, ו 99% מכלל הפוגעים היו גברים. 57% היו מתוך המשפחה הגרעינית (מתוכם 60% האבא או בן הזוג של האם), 30% היו מוכרים לנפגעי העבירה לפני הפגיעה, אך לא היו קרובי משפחה ו 12% היו זרים. ביחס לקטינים ששהו בהשמה חוץ ביתית, 75% מהפוגעים היו אנשים מחוץ למשפחה, בשונה מכלל הקטינים הנפגעים שנכללו במחקר, אשר נפגעו על ידי קרוב משפחה או אדם מוכר. כאמור, קבוצה זו של קטינים נפגעים מחייבת המשך והעמקת המחקר, על מנת לבחון לעומק את הקשרים שבין השמה חוץ ביתית לבין פגיעה מינית.

לוח 2: מאפייני הפוגע

שכיחות	אחוז		
67	82%	בוגר	גיל הפוגע
15	18%	קטין	
81	99%	גבר	מגדר הפוגע
1	1%	אישה	
13	15.9%	אבא	קשר בין הפוגע לנפגע
34	41.5%	משפחה	
7	8.5%	אחראי	
18	22.0%	מכרים	
10	12.0%	זרים	

מאפייני התיק

כל התיקים במחקר עסקו בנפגעי תקיפה מינית חמורה, ונידונו בבית המשפט המחוזי. ברוב המקרים (65%) התיק נפתח בסיוע המשפטי בסמוך להגשת כתב האישום, ב 18% מהמקרים הוא נפתח סמוך לעדות או במגעים לקראת הסדר טיעון, ורק ב 15% מהמקרים הוא נפתח אחרי העדות או אחרי הכרעת הדין.³⁹

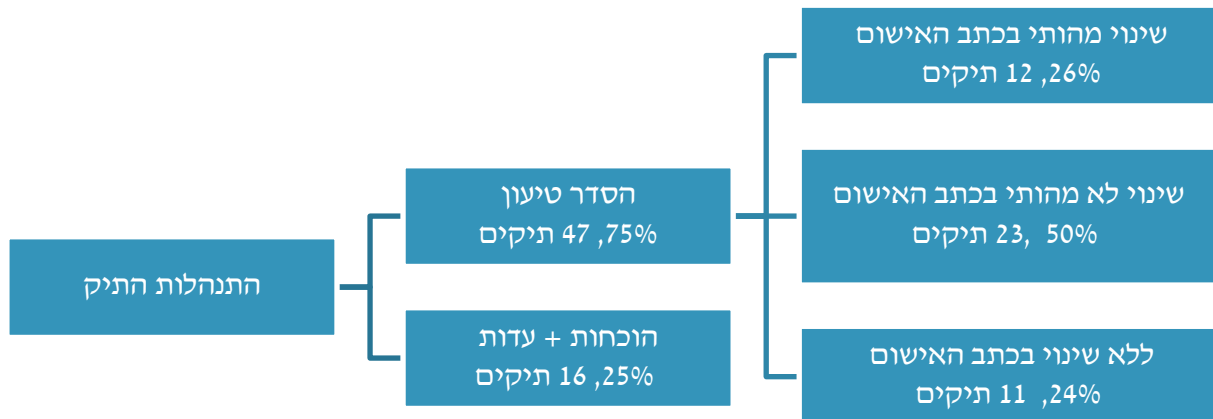
מתוך 63 התיקים בהם כבר היתה הכרעת דין בזמן ביצוע המחקר, רק ברבע מהמקרים נפגע העבירה העיד בהליך הפלילי ובשאר המקרים (75%) התיק נסגר בהסדר טיעון ללא עדות הנפגע. שיעור זה דומה לשיעור כלל התיקים הנסגרים בישראל בהסדרי טיעון, ובכלל זה גם תיקי תקיפה מינית⁴⁰. מתוך התיקים שנסגרו בהסדר ברבע מתוכם הייתה הקלה משמעותית בכתב האישום, במחצית היה שינוי

³⁹ בחלק מהמקרים, תחילת הייצוג המאוחר נבעה ממועד תיקון 20 אשר נכנס לתוקפו באוגוסט 2017, ומשכך הנפגע הקטין היה זכאי לייצוג רק ממועד זה, גם אם ההליך הפלילי נפתח קודם לכן.

⁴⁰ דוח הפרקליטות 2020, עמ' 26.



מסוים אשר לא השפיע דה פקטו על מתחם הענישה ורק ברבע לא היה שינוי כלל, כפי שניתן לראות באיור 2.



איור 2: אופן התנהלות התיק

חווית נפגע העבירה ומצבו הנפשי בעקבות ההליך

על מנת לבחון את השפעת ההליך הפלילי על נפגעי העבירה הקטינים, נתבקשו עורכי הדין לספר על חווית הנפגע בזמן ההליך כפי שעורך הדין התרשם ממנה או כפי שהנפגע מסר לו, וכן לדווח האם הייתה הדרדרות נפשית אצל הקטין הנפגע, שנבעה באופן ישיר מההליך הפלילי.⁴¹ כפי שניתן לראות בלוח 3, נמצא כי ב 45% מהמקרים דווח על הדרדרות נפשית בזמן ההליך הפלילי. ב 14% מהמקרים עורכי הדין דיווחו על מצב נפשי לבילי – כלומר על שיפור והתדרדרות במצב הנפשי של הנפגע לסירוגין במהלך ההליך וב 41% מהמקרים לא דווח על הדרדרות. לגבי חווית נפגע/ת העבירה נמצא כי ב 31% מהמקרים עורכי הדין דיווחו על חוויה טובה או טובה ומעצימה, ו 27% דיווחו על חוויה לא מוגנת וקשה. כלומר, לא נמצאה חפיפה מוחלטת בין ההידרדרות במצב הנפשי של הנפגע לבין החוויה הכללית. כך, היו מקרים בהם למרות שהייתה הדרדרות במצב הנפשי של הנפגע/ת, היא הרגישה שקולה נשמע בהליך המשפטי, שנעשה עמה צדק והדבר העצים אותה למרות הקשיים. לעומת זאת, נמצאו

⁴¹ קיימת מגבלה מובנית במתודולוגית המחקר הבוחנת את חווית הנפגע מ"כלי שני", באמצעות דיווח של עורך הדין המייצג כפי שהוזכר לעיל. בנוסף, ייתכן שבחלק מהמקרים לא ניתן היה לבדוק את החוויה של הקטין מההליך הפלילי לאחר הגשת כתב האישום, מהחוויה של הקטין מכלל הוצף של ההליך הפלילי, הכולל גם את שלב הגשת התלונה, החקירה, ההמתנה להגשת כתב אישום וכיו.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

מקרים בהם לא תועדה הדרדרות במצב הנפשי של הנפגעת, אך היא דיווחה על חוויה כללית שלילית מההליך המשפטי, למשל בעקבות הימשכות ההליכים.

רק 16 מנפגעי העבירה במחקר העידו בהליך הפלילי. למחצית מהם זו הייתה חוויה קשה, ועבור היתר הייתה זו חוויה טובה או לא דווח כי זו הייתה חוויה שלילית.

לוח 3: השפעת ההליך על נפגעות העבירה על פי התרשמות עורך הדין המייצג

אחוז	שכיחות		
45%	35	הדרדרות נפשית	הידרדרות נפשית
14%	11	היו עליות וירידות	
41%	32	לא הייתה הדרדרות	
27%	21	חוויה לא מוגנת וקשה	חוויה בעקבות ההליך
28%	22	עליות וירידות	
14%	11	לא היו מעורבים בהליך	
14%	11	חוויה מעצימה למרות קשיים בדרך	חוויה בעקבות העדות
17%	13	חוויה טובה ומעצימה	
50%	8	חוויה קשה	
31%	5	לא השפיעה לרעה או לטובה	חוויה חיובית ומעצימה
19%	3	חוויה חיובית ומעצימה	

שמירה על זכויות נפגע העבירה במהלך ההליך הפלילי

כפי שהוזכר לעיל בפרק השיטה, משתני הזכויות קודדו באמצעות שקלול חומרת ההפרה ומספר הפעמים שהופרה, על פי הפרמטרים שנאספו בראיון וקידוד התיקים. בפרק הבא יוצגו הממצאים עבור כל זכות בכללותה, ולאחר מכן יוצגו הממצאים עבור כל אחד מהמשתנים שנאספו לחוד.

הזכות להגנה

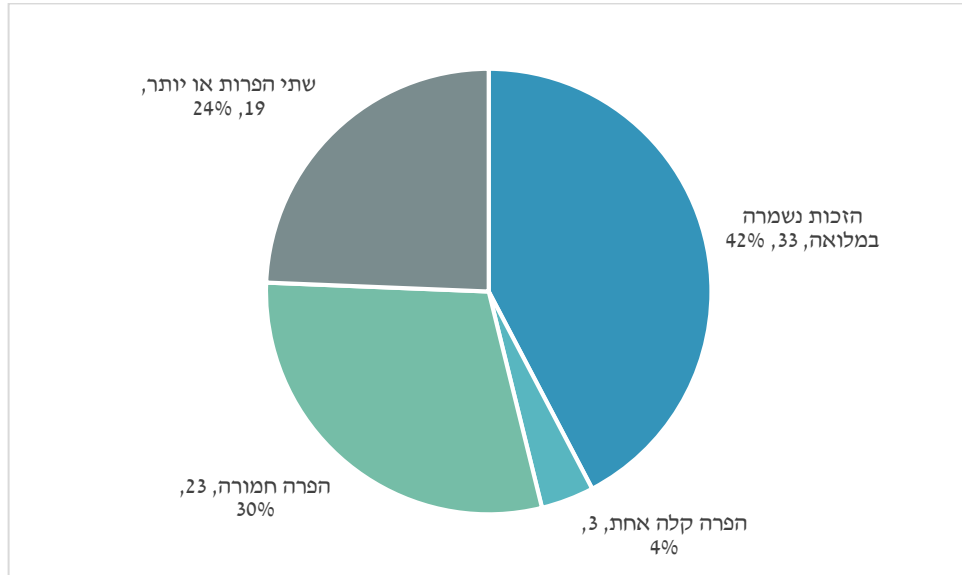
בבחינת הזכות להגנה נבחן אם נפגעי העבירה חשו מוגנים במשך ההליך הפלילי הן בתוך כותלי בית המשפט והן מחוצה לו. נמצא, כי הזכות נשמרה במלואה רק ב 42% מהמקרים וברבע מהמקרים היו שתי הפרות או יותר כפי שניתן לראות באיור 3.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022



איור 3: שמירת הזכות להגנה

הפגיעה בזכות להגנה בסביבת המגורים נמדדה כתלות בלחצים או איומים מצד הנאשם, ניגוד אינטרסים מהותי עם האפוטרופוס על הקטין (באופן שהשפיע על ההגנה על הקטין הנפגע) ושקילת האינטרסים של הנפגע לעניין שחרור הנאשם ממעצר.

נמצא כי ב 25% מהתיקים נפגעי העבירה היו נתונים ללחצים או איומים מצד הנאשם, לדוגמא כאשר בית ספר מהמגזר החרדי בו למד הנפגע הורה לכל התלמידים להתפלל לשחרור הנאשם (מלמד בבית הספר) ממעצר, בזמן שהנפגע ממשיך ללמוד באותו בית הספר.

ב 21% מהמקרים היה ניגוד אינטרסים מובהק בין נפגעי העבירה לאפוטרופוסים שלהם לדוגמא כאשר אם נעמדת לצידה של ביתה הגדולה אשר פגעה בביתה הצעירה ומבקשת מהצעירה לבטל את התלונה.

ב 28% מהמקרים הנאשם שוחרר ממעצר על אף הקרבה הגיאוגרפית למגורי הקטינים ו/ או הסבירות שייתקל בהם. שכיחות הפרת הזכויות מופיעה בלוח 4.

הפגיעה בזכות להגנה בזמן העדות נבחנה על פי הפרמטרים הבאים: תנאי עדות הולמים (דוגמאות למקרים של הפרת הזכות - נוכחות הנאשם בזמן העדות, מפגש במסדרון או חוסר האפשרות להמתין במקום מוגן), עדות הקטין שנתנה למעלה מ- 90 יום מתחילת ההליך (בניגוד להוראות נוהל הנשיאה), יותר משני מועדי חקירה או שאלות פוגעניות ולא הולמות בזמן העדות. מתוך 16 מקרי העדות שנכללו במחקר נמצא כי הפגיעה הרווחת ביותר בזכות להגנה בזמן העדות היא שאילת שאלות פוגעניות בזמן העדות (תשעה מקרים - 60%). שאלות אלו כללו שאלות על הנטייה המינית של נפגעי העבירה, ושאלות פוגעניות על ההופעה החיצונית שלהם. לדוגמא נערה בת 16 נשאלה מדוע היא הגיעה לבית המשפט מאופרת עם מסקרה, ונער בן 14 נשאל על הנטייה המינית שלו.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

ממצא נוסף נוגע לעמידה בלוחות הזמנים לעדות קטינים נפגעים, כפי שנקבעו בנוהל הנשיאה. נמצא כי ב 57% מהמקרים העדות לא ניתנה תוך 90 יום מהגשת כתב האישום.

לעומת זאת נמצא כי במרבית המקרים עדות הקטין הנפגע הסתיימה במועד אחד או שניים. רק בשלושה מקרים מתן העדות נמשך יותר משני מועדים, ורק בשני מקרים הנאשם היה נוכח בזמן העדות למרות בקשת עורכות הדין כי הנאשם לא יהיה נוכח. בשלושה מקרים תנאי העדות והשהייה בבית המשפט לא עמדו בדרישות החוק/הנהלים לדוגמא, מקרה בו עורכת הדין ביקשה ליווי ממשמר בית המשפט בעקבות חשש מאיומים מצד קרובי הנאשם, ומאבטח משמר בתי המשפט פנה לנערה ואמר לה "אם את תתנהגי יפה גם הם יתנהגו יפה". שכיחות ואחוז הפרת הזכות מופיע בלוח 4.

לוח 4 : שכיחות ואחוז הפרת הזכות להגנה

אחוז	שכיחות			
21%	16	קיים	ניגוד אינטרסים עם האפוטרופוס	זכות להגנה בסביבת המגורים
79%	62	לא קיים		
28%	22	קיים	לחצים ואיומים	
73%	58	לא קיים		
28%	13	שוחרר	שחרור ממעצר על אף הקרבה הגאוגרפית והסבירות למפגש	
13%	6	שוחרר בתנאים מגבילים אך לא מספקים		
59%	27	לא שוחרר / שוחרר בתנאים המגנים על נפגע העבירה		
60%	9	התרחשו	שאלות פוגעניות בזמן העדות	
40%	6	לא התרחשו		
43%	6	עמידה בלוי"ז	עדות תוך 90 יום	זכות להגנה בזמן העדות
57%	8	אי עמידה בלוי"ז		
	1	לא היה תיעוד לגבי מועד הגשת כתב האישום		
19%	3	ממושכת	האם החקירה הנגדית הייתה ממושכת? (מעל 2 מועדים)	
81%	13	לא ממושכת		
13%	2	נוכח	האם הנאשם היה נוכח?	
87%	13	לא נוכח		
81%	13	הולמים	האם תנאי העדות היו הולמים?	
19%	3	לא הולמים		

הזכות להשתתפות

הזכות להשתתפות בהליך המשפטי כללה את מתן ההזדמנות לנפגעי העבירה להשתתף בהליך הפלילי, ואת מידת השתתפותם במידה ורצו בכך. זכות זו כללה את האפשרות להיות צד בהליך גישור (במידה והיה גישור), ובמידה והיה הסדר טיעון – הזכות כללה את קבלת טיוטת ההסדר מספיק זמן מראש, על מנת להגיב עליו ולתת הסכמה מדעת להסדר. בנוסף לפרמטרים אלו, הזכות כוללת את קיומו של



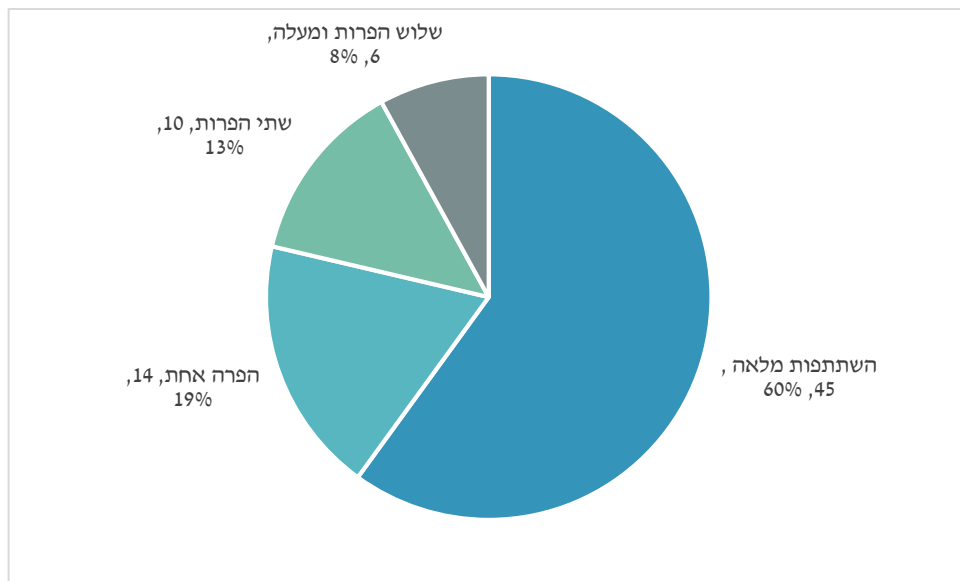
מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

תסקיר קורבן או הצהרת נפגע, השתתפות בדיונים והאפשרות לטעון בהליך ערעור או ערר מעצרים ומתן עדות במידה ורצו להעיד. במידה והם לא רצו להשתתף, וההשתתפות לא נכפתה עליהם - הדבר הוכלל כהשתתפות.

כפי שניתן לראות באיור 4, ב-60% מהמקרים הזכות לא הופרה כלל, וב-21% מהתיקים נרשמו שתי הפרות או יותר.



איור 4: שכיחות ואחוז שמירת הזכות להשתתפות

לגבי הסדרי טיעון, נמצא כי מתוך 46 התיקים אשר הגיעו לשלב הכרעת הדין והיה בהם הסדר טיעון, רק ב-65% מהמקרים ההסדר הוצג לנפגעי העבירה מספיק זמן מראש על מנת להביע עמדה. למרות זאת, רק בארבעה מקרים הוצגה לבית המשפט התנגדות של נפגעת העבירה להסדר. ביתר המקרים ההסדר הוצג בבית המשפט ונרשם כי הוא הוצג לנפגעת העבירה שהסכים/מה להסדר, כפי שניתן לראות בלוח 5. המחקר לא בדק האם ההסכמה של נפגעת העבירה, באותם המקרים, הושפעה מלחץ הזמנים או העדר הזדמנות להציף את ההתנגדות בפני פרקליט המחוז (בהתאם להוראות סעיף 17(ג) לחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א – 2001).

לוח 5: שכיחות ואחוז ההשתתפות בהליכי הסדר טיעון

אחוז	שכיחות	הסכים	הסכמה להסדר טיעון
90%	36	הסכים חלקית	
8%	3	לא הסכים	
3%	1		
65%	28	במועד מועד	מועד הבקשה לעמדה על הסדר הטיעון
35%	15	ללא שהות להגיב	

רחוב צאלח א-דין 29, ת.ד. 49029 ירושלים 91490. טל: 02-6466361

Research@justice.gov.il

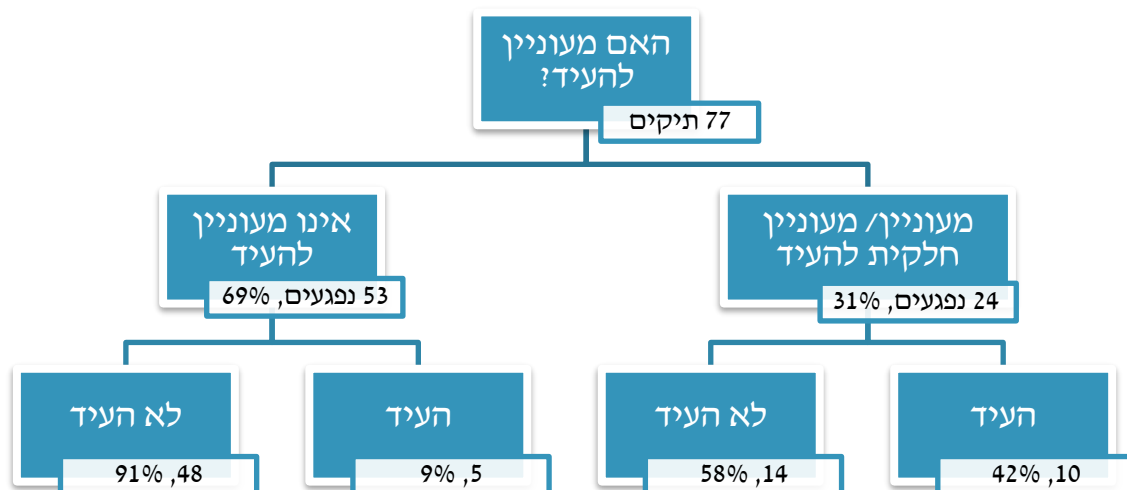


מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

בבחינת מימוש זכות ההשתתפות של הקטין בהקשר של מתן עדות, נבדק רצון הנפגע/ת להעיד בשילוב עם האפשרות לכך⁴². נמצא כי רק ב 42% מהמקרים בהם הנפגע/ת רצה/תה להעיד אכן נתנה ל/ה ההזדמנות לכך. ביתר המקרים התיק נסגר בהסדר טיעון עוד בטרם מתן העדות. לעומת זאת, נמצא כי מקרב הנפגעים שלא היו מעוניינים להעיד 9% מתוכם נדרשו להעיד בכל זאת כפי שניתן לראות באיור 5.



איור 5: עדות מרצון

פרמטרים נוספים שנבחנו בהקשר של מימוש זכות ההשתתפות היו הגשת תסקיר קורבן בעניין הנפגע או תצהיר נפגע מטעמו, השתתפות בדיונים והאפשרות לטעון בהליכי המעצר. נמצא כי ברוב המקרים זכויות אלו נשמרו. עם זאת ב 32% מהמקרים לא ניתנה לנפגע העבירה או לבא כוחו הזדמנות לטעון בהליך ערר מעצרים, וב 16% מהמקרים נרשמו קשיים או התנגדויות להשתתפות הנפגע או מי מטעמו בדיונים.

בנוסף, נמצא כי כאשר הפוגע הוא קטין, הסבירות להתנגדויות עולה ($r=0.35, p<0.01$).

לגבי תסקיר או תצהיר נפגע, ברוב המקרים (74%) הוגש תסקיר קורבן בלבד, ורק במקרה אחד הוגש תסקיר והצהרת נפגע. בדומה לכך, גם מתוך התיקים שנסגרו בהסדר טיעון ב 78% מהמקרים הוגשו

⁴² רצון הנפגע להעיד כלל את כל המקרים בהם הנפגע הביע רצון להעיד גם במידה ולאחר מכן הוא הסכים להסדר טיעון ולויתור על העדות.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

תסקירי קורבן. ב 16% מהמקרים לא הוגש במסגרת ההליך תסקיר קורבן או הצהרת נפגע. פירוט שכיחות ההפרות מופיע בלוח 6.

לוח 6: שכיחות ואחוז הפרת הזכות להשתתפות

שכיחות	אחוז		
30	68%	כן	האפשרות לטעון בערר מעצרים ⁴³
14	32%	לא	
64	84%	כן	
האפשרות להשתתף בדיונים			
7	8%	התאפשר לאחר קשיים או התנגדויות	
5	7%	לא התאפשר	
47	74%	התקיים	תסקיר קורבן ⁴⁴
10	7%	לא התקיים	
5	8%	לא היו מעוניינים	
הצהרת נפגע			
3	5%	התקיים כאשר לא היה תסקיר	
1	1.5%	התקיים בנוסף לתסקיר	

הזכות לשיקום

הזכות לשיקום בראי ההליך הפלילי, מתייחסת לתרומתו של ההליך לשיקום נפגע העבירה, או מהלכים בהליך הפלילי שעלולים לפגוע בהליך השיקום של הנפגע. יש לציין כי בשונה מהזכויות האחרות שנבחנו במחקר, חלק ניכר מתהליך השיקום של נפגע העבירה אינו מתרחש במתאם ללוח הזמנים של ההליך הפלילי ואף אינו קשור בו במישרין בהכרח. על כן, במסגרת מחקר זה הזכות לשיקום כללה רק רכיבים של הליך השיקום אותם ניתן לקשור במישרין להליך הפלילי או שאמורים להתרחש במקביל לניהול ההליך הפלילי. רכיבים אלו כוללים קבלת טיפול נפשי מטעם אחד מהמרכזים המיועדים לטיפול בקטינים נפגעי עבירה שמפעיל משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (במידה והנפגע מעוניין בכך), פסיקת פיצויים במסגרת ההליך הפלילי (ואי הפחתתם בעקבות ערעור), חשיפת חומרים חסויים הנוגעים להליך הטיפולי שעובר נפגע העבירה במסגרת ההליך הפלילי, והימשכות הליכים מעבר ל- 18 חודשים.

כפי שניתן לראות באיור 6, בפחות מחצי מהמקרים הזכות נשמרה במלואה.

⁴³ מתוך התיקים בהם היה דיון לגבי שחרור ממעצר

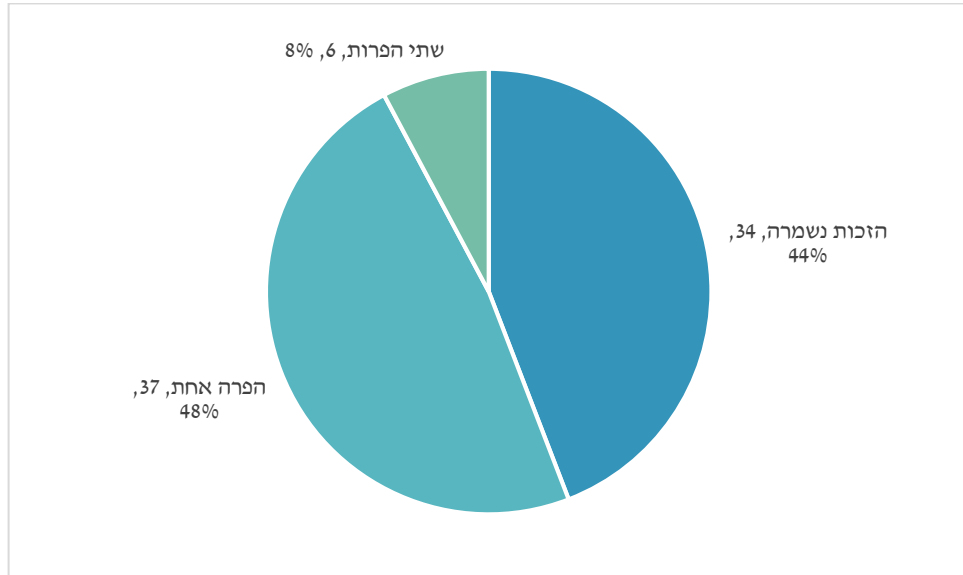
⁴⁴ מתוך 63 המקרים בהם הגיעו לשלב הרלוונטי בהליך



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022



איור 6: שכיחות ואחוז שמירת הזכות לשיקום

בין ההפרות של הזכות לשיקום, כפי שהוגדרה במחקר, ההפרה הנפוצה ביותר הייתה הימשכות הליכים מעבר ל- 18 חודשים. נמצא כי ב- 42% מהמקרים מרגע הגשת כתב האישום ועד למתן גזר דין (כלומר – לא כולל הליכי ערעור), ההליך הפלילי נמשך למעלה מ- 18 חודשים. במקרים בהם הפוגע הוא קטין, הסבירות להימשכות הליכים עולה $(r=0.29, p<0.01)$.⁴⁵

ב- 20% מהמקרים הוגשה בקשה לחשיפת חומרים בעניינו של הקטין הנפגע, עליו חל חסיון רפואי/סוציאלי/פסיכולוגי. מתוך המקרים בהם הוגשה בקשה כזו - ב- 47% מהמקרים החומרים אכן נחשפו. יצוין כי למעט מקרה אחד, ניתן לנפגע או בא כוחו מעמד והזדמנות לטעון במסגרת ההליך בו התבקשה חשיפת החומרים.

המחקר מצא כי כל התיקים בהן נתנה הכרעה ונתקבל גזר דין במועד ביצוע המחקר – גזר הדין כלל רכיב של פיצויים לנפגע העבירה. ממוצע גובה הפיצוי היה 45,000 ₪ והחציון 60,000 ₪. מתוך תיקים אלו, ב- 20% הוגש ערעור על גובה הפיצוי. ברוב המקרים הליכי הערעור עדיין היו תלויים ועומדים במועד עריכת המחקר.⁴⁶

⁴⁵ הניסיון בשטח מלמד כי אחת הסיבות המרכזיות להתמשכות ההליכים הינה המתנה לתסקיר מבחן בין הכרעת הדין לגזר הדין. מגבלות המחקר לא אפשרו לפלח את המקרים כדי לבחון האם אכן זהו הגורם המרכזי להתמשכות ההליכים.

⁴⁶ בשל מגבלות המחקר לא נבחנו תהליכי הגבייה והתשלום של הפיצויים בפועל לקטין, אלא רק פסיקת הפיצויים בגזר הדין ובהליכי הערעור (אם הוגש), אולם ברור כי קבלת הפיצוי בפועל (ולו באופן חלקי) היא זו שיש בה פוטנציאל לסייע לקטין הנפגע בהליך השיקום.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

מהמחקר עלה, כי לא כל עורכי הדין המייצגים היו מודעים לאפשרויות השונות לקבלת הפיצויים לידי הקטין הנפגע או לשמירת הפיצויים עבור הקטין עד להגיעו לגיל 18. חשוב לחדד את הידע והכלים של עורכי הדין המייצגים נפגעי עבירה קטינים מטעם הסיוע בעניין זה.

בדומה לפסיקת פיצויים במסגרת גזר הדין, גם הזכות לטיפול נשמרה כמעט במלואה. למעט שלושה מקרים, כל נפגעי העבירה שהיו מעוניינים בטיפול – קיבלו טיפול.⁴⁷ עם זאת, יש לציין כי נרשם קושי רב יותר בחברה הערבית למצוא מטפלים דוברי ערבית בפריסה ארצית, וכן עורכי הדין דיווחו על קושי רב באיתור מטפלים מומחים לטיפול בנפגעי עבירות מין עבור קטינים עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

הזכות למידע

בבחינת הזכות למידע, נבחנה זכותו של נפגע העבירה לקבל את המידע שהוא זכאי לו על פי חוק זכויות נפגעי עבירה בנוגע לשלבים השונים של ההליך הפלילי. בכלל זאת - עיון בכתב האישום, קבלת הפרוטוקולים של הדיונים (במידה והוא או בא כוחו נכחו בדיון), וקבלת מידע אודות מועדי הדיון בזמן סביר. בתוך כך נבדק באופן נפרד האם התעורר צורך בהגשת בקשות מטעם נפגע העבירה לבית המשפט לצורך מימוש זכותו למידע, ושלא התעורר קושי אחר במימוש זכות זו. כן נשאלה השאלה האם נפגע העבירה קיבל מידע אודות שחרור הנאשם ממעצר תוך כדי ההליך (במידה והוא שוחרר).

נמצא כי ב- 46% מהמקרים הזכות למידע נשמרה במלואה, ב 34% היא הופרה באחד מהפרמטרים לעיל, וב 20% מהמקרים הזכות נפגעה בשניים או יותר מהפרמטרים, כפי שמופיע באיור 7. בהשוואה בין המחוזות⁴⁸ נמצא הבדל משמעותי, כך שבמחוז חיפה ברוב התיקים (65%) היו לפחות שתי הפרות, לעומת המחוזות ירושלים ותל אביב בהם רק ב 5% מהתיקים היו שתי הפרות ומעלה כפי שמופיע באיור 8. $(\chi^2_{(4)} = 26.4, p < 0.001)$.

נמצא כי כאשר הפוגע הוא קטין, הסבירות לאי העברת המידע או להתקלות בקשיים בהשגתו עולה $(r=0.43, p<0.001)$.

⁴⁷ יש לציין כי המחקר בחן רק השתתפות בטיפול, ולא בחן את התאמת הטיפול לצרכים הייחודיים של הנפגע או את איכות הטיפול.

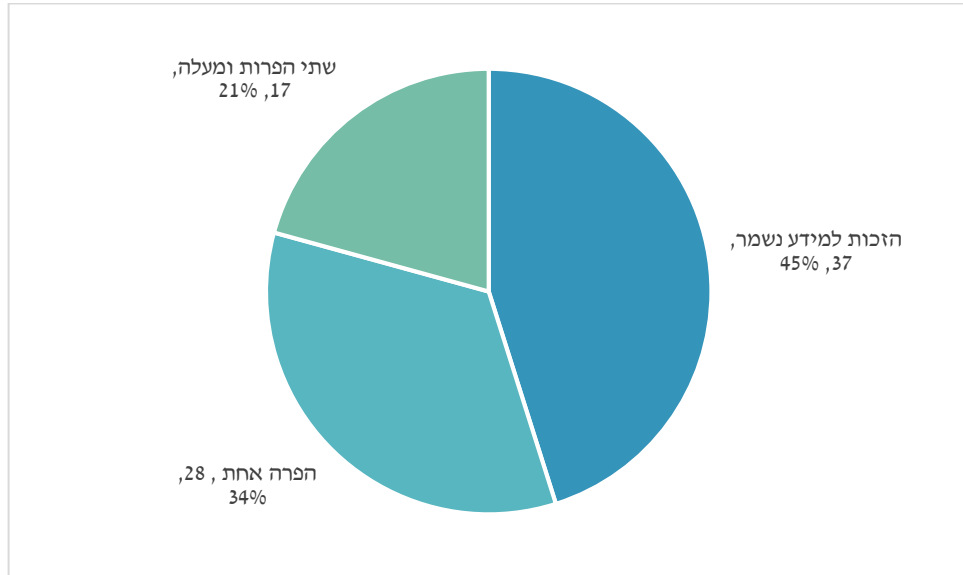
⁴⁸ ההשוואה בין המחוזות נעשתה רק על מחוזות בהם נדגמו לפחות 15 תיקים.



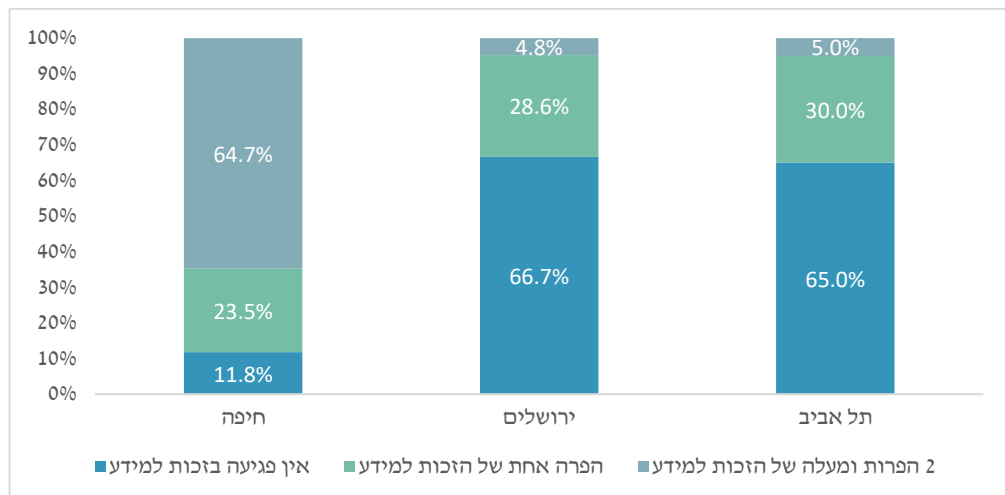
מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022



איור 7: שכיחות הפרת זכויות למידע



איור 8: התפלגות שמירת הזכות למידע לפי מחוז, בקרב המחוזות הגדולים

כפי שצוין לעיל הזכות למידע כוללת קבלת מידע שוטף לאורך כל ההליך הפלילי, בהתאם לרכיבים שנקבעו בחוק זכויות נפגעי עבירה, וכן קבלתו ללא מאבק משפטי או צורך בהגשת בקשות לבית



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

המשפט או פניות חוזרות ונשנות לגופים שאחראים על פי חוק להעברת המידע לנפגע העבירה או בקשיים מול מערכת מני"ע.⁴⁹

הקושי העיקרי עליו דווח היה עיון בכתב האישום או קבלת עותק מכתב האישום. רק ב- 51% מההתיקים כתב האישום הועבר במלואו לנפגעי העבירה או בא כוחם, ללא צורך בבקשות מיוחדות. ב 30% מההתיקים כתב האישום לא הועבר כלל כפי שניתן לראות באיור 9.

בנוסף נמצא, כי נפגעי העבירה נתקלו בקושי בקבלת הפרוטוקולים של דיונים בהם הם או באי כוחם נכחו. פרוטוקולים התקבלו במלואם רק ב 65% מההתיקים.

קושי נוסף שעלה מתוך התיקים ומתוך הראיונות עם עורכי הדין היה קבלת מידע עדכני ובזמן אמת אודות דיונים בהליך העיקרי ובהליך המעצרים. יצוין כי עורכי הדין דיווחו שהנפגעים (וגם עורכי הדין עצמם) נתקלים בקושי בשימוש במערכת מני"ע, שכן המידע בה אינו מעודכן בזמן אמת ולכן הם אינם סומכים עליו ואינם משתמשים בו. על כן הממצאים במחקר מתייחסים לנתונים אודות קבלת מידע במישרין מהפרקליט/ה.

נמצא שב 81% מההתיקים המידע אודות הדיונים והמעצרים התקבל באופן רציף ואמין, וב 19% מהמקרים לא התקבל מידע, או שעורכי הדין לא עודכנו באופן רציף. במקרים אלה, עורכי הדין ונפגעי העבירה לא פעם הגיעו לאולם כאשר הדיונים התקיימו בלעדיהם או נדחו מבלי לעדכןם. בניסיון למנוע מראש מקרים מסוג זה, אשר גורמים לנפגעי העבירה מפח נפש ונזקים נוספים.

קושי זה בא לידי ביטוי בעיקר במחוז חיפה בו בקרוב לחצי (43%) מההתיקים נתקלו עורכי הדין בקשיים לקבלת מידע אודות מועדי הדיון.

לגבי קבלת גזר הדין, תועדו מספר ההפרות הקטן ביותר, כך שברוב התיקים (88%) גזר הדין הועבר במלואו ובמועדו לנפגעי העבירה.

בנוסף למידע אותו זכאים נפגעי העבירה לקבל, נבחן שיעור התיקים בהם נדרשו עורכי הדין להגיש בקשה מיוחדת מטעם נפגע העבירה לבית המשפט, על מנת לקבל את המידע אותו הוא זכאי לקבל על פי חוק זכויות נפגעי עבירה. נמצא כי ב 25% מכלל התיקים נדרשו עורכי הדין להגיש לפחות בקשה אחת על מנת שיתאפשר להם לעיין בכתב האישום או לקבל פרוטוקול של דיון בהם נכחו. שכיחויות משתני הזכות למידע מופיע באיור 9 ולוח 7.

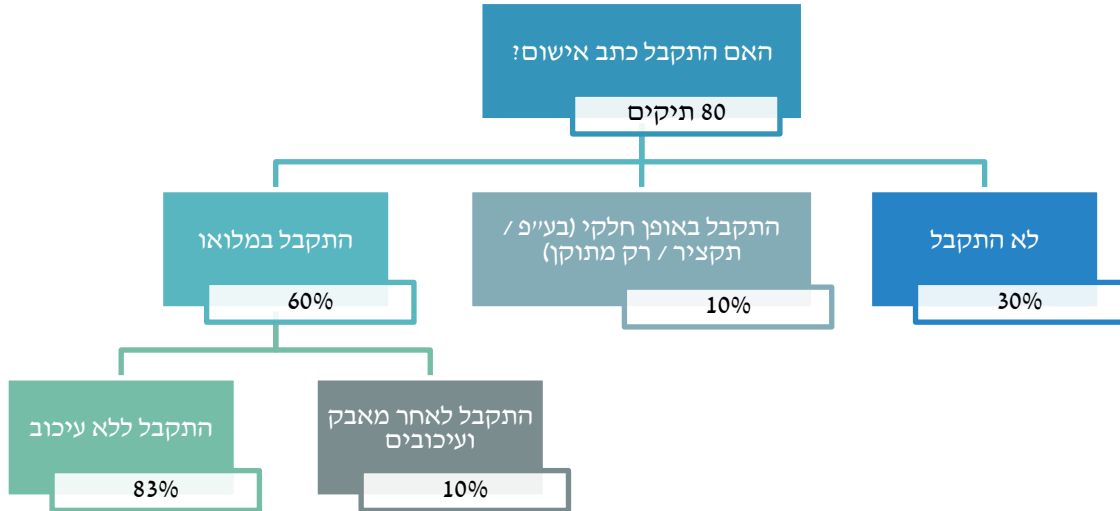
⁴⁹ מערכת מני"ע (מערכת מידע לנפגע עבירה), הוקמה על ידי משטרת ישראל ומתופעלת על ידה, מתוך מטרה לאפשר מסירת מידע לנפגע העבירה אודות התפתחויות בהליך הפלילי. בעת פתיחת התיק בתחנת המשטרה מקבל הנפגע שם משתמש וסיסמא שמאפשרים לו להיכנס למערכת הממוחשבת בכל עת ולהתעדכן במצב התיק ובמצב החשוד או הנאשם.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022



איור 9: האם התקבל כתב אישום?

לוח 7: שכיחות הפרת הזכות למידע

אחוז	שכיחות		
51%	40	התקבל במלואו	כתב אישום
12.5%	10	התקבל באופן חלקי או לאחר מאבק	
37.50%	30	לא התקבל	
65%	49	התקבל במלואו	פרוטוקולים
17%	13	התקבל באופן חלקי או לאחר מאבק	
17%	13	לא התקבל	
81%	63	התקבל במלואו	מועדי דיון
13%	10	התקבל באופן חלקי או לאחר מאבק	
6%	5	לא התקבל	
81%	38	התקבל	מעצרים
10%	5	התקבל באופן חלקי	
9%	4	לא התקבל	



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

חווית הנפגע

הקשר בין שמירת הזכויות או הפרתן לבין חווית הנפגע ומצבו הנפשי – מודל ניבוי⁵⁰

בטרם בחינת הקשר בין הפרת זכויות הנפגע לבין חוויתו ומצבו הנפשי, נבחן הקשר בין חווית הנפגע הקטין בזמן ההליך לבין ההידרדרות במצב הנפשי שלו. **נמצא מתאם חיובי מובהק בין המשתנים** ($r^2=0.47, p<0.001$), כלומר כאשר החוויה שלילית הסיכוי להידרדרות במצב הנפשי עולה (ולהיפך). עם זאת, כפי שהוזכר לעיל, לא נמצאה חפיפה מלאה בין המשתנים והם מושפעים ממשתנים שונים. אי לכך, נבנו מודלי ניבוי נפרדים עבור החוויה וההידרדרות במצב הנפשי.

חווית נפגע העבירה

בבחינת הקשר בין הפרת זכויות נפגע העבירה לבין חוויתו הכללית בהליך, נבחנה ההשפעה של הפרה של כל אחד מהזכויות, לצד משתני הרקע של הפוגע והנפגע, על חווית הנפגע.

הזכות לשיקום כפי שהוזכר לעיל, הורכבה מהפרמטרים הבאים: משך ההליכים, חשיפת חומרים אודות נפגע העבירה עליהם חל חסיון, וקבלת טיפול נפשי. כיוון שנמצא שרק בחלק מצומצם מהמקרים נחשפו חומרים חסויים הנוגעים לנפגע העבירה במסגרת ההליך הפלילי, ורק במקרים מעטים הנפגע לא קיבל טיפול כאשר רצה בכך, למשתנים אלו שונות נמוכה והם אינם תורמים למודל הניבוי, ולכן לא נכללו בניתוח הרגרסיה. כך, מתוך מכלול הפרמטרים לזכות לשיקום, נשאר הפרמטר של הימשכות ההליכים מעבר ל-18 חודשים בלבד.

מתוך כלל הפרמטרים המרכיבים את הזכות להשתתפות שנבחנו במחקר, נמצא כי לאפשרות להעיד במידה והנפגע מעוניין בכך הייתה השפעה ייחודית מעבר למכלול המשתנים שמרכיבים את זכות ההשתתפות ולכן הופרד מהזכות להשתתפות והוכנס לרגרסיה כמשתנה נפרד.

התקבלה רגרסיה מובהקת עם מתאם מרובה של $R = 0.75$, ואחוז שונות מוסברת של 56% ($F_{(8,60)}=9.80, p<0.001$).

מקדמי הרגרסיה מעידים כי **הזכויות** אשר השפיעו באופן מובהק על החוויה של נפגע העבירה הקטין היו הזכות להשתתפות (על מכלול רכיביה), הזכות להעיד כאשר רצה בכך, והימשכות ההליכים מעבר

⁵⁰ מודל ניבוי מאפשר לבחון את השפעתם המצטברת של כל המשתנים שנאספו על חווית הנפגע או ההידרדרות הנפשית, ולהשוות ביניהם. בצורה זו ניתן לקבוע עד כמה מכלול המשתנים שנאספו יכולים לנבא את התוצאה הסופית וכן לקבוע אילו מהמשתנים הם החשובים ביותר. ככל שהשונות המוסברת גבוהה יותר, המשמעות היא שהמודל יכול לנבא בצורה טובה יותר את התוצאה, וככל שערך הביתא עבור כל משתנה רחוק יותר מ-0, המשמעות היא כי אותו משתנה משמעותי יותר במודל.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

ל 18 חודשים. ככל שזכויות אלו הופרו יותר, כך חווית נפגע העבירה מההליך הפלילי היתה שלילית יותר. בנוסף מתוך משתני הרקע נמצא כי כאשר הפוגע היה קטין, או כאשר נפגע העבירה היה מהחברה הערבית או כאשר הנפגע הקטין שהה בהשמה חוץ ביתית בזמן ההליך, חווית הנפגע מההליך הפלילי הייתה שלילית יותר. לוח 8 מציג את מקדמי הרגרסיה.

לוח 8: מובהקות ומקדמי הרגרסיה של חווית נפגע העבירה מההליך הפלילי.

t	Beta	Std. Error	B	
-2.79		0.430	-1.203	(Constant)
3.14**	0.314	0.382	1.199	האם הפוגע קטין
2.03*	0.201	0.411	0.833	האם הנפגע מהמגזר הערבי
3.46***	0.326	0.294	1.019	השמה חוץ ביתית
3.19**	0.288	0.254	0.810	הימשכות ההליכים מעל 18 חודשים
-4.36***	-0.374	0.203	-0.886	עדות מרצון
2.78**	0.245	0.132	0.367	הזכות להשתתפות
-0.28	-0.030	0.197	-0.055	הזכות למידע
-0.46	-0.045	0.109	-0.051	הזכות להגנה

*רמת מובהקות של 0.05
 **רמת מובהקות של 0.01
 ***רמת מובהקות של 0.001

מצבו הנפשי של נפגע העבירה בזמן ההליך הפלילי

לבחינת הקשר בין הפרת הזכויות של נפגע העבירה הקטין על מצבו הנפשי, נעשה ניתוח רגרסיה למצבו הנפשי של נפגע העבירה כתלות בהפרת הזכויות ומשתני הרקע. התקבלה רגרסיה מובהקת ($F_{(3,73)}=9.44, p < 0.01$) ואחוז שונות מוסברת של 28%. באופן ספציפי נמצא כי קיים קשר מובהק בין הפגיעה בזכות ההגנה לבין הידרדרות במצבו הנפשי. כן נמצא כי כאשר הפוגע הוא קטין וכאשר הנפגע הוא מהמגזר הערבי, הסיכוי להידרדרות במצבו הנפשי גדלה. מקדמי הרגרסיה מופיעים בלוח 9.

לוח 9: מובהקות ומקדמי הרגרסיה להידרדרות נפשית של נפגעי העבירה

t	Beta	Std. Error	B	
-0.848		0.302	-0.256	(Constant)
2.4**	0.247	0.076	0.183	הזכות להגנה
2.23*	0.226	0.258	0.578	האם הנפגע מהמגזר הערבי
3.29**	0.332	0.242	0.796	גיל הפוגע



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

דיון ומסקנות

ממצאי המחקר מצביעים על מספר תמות מרכזיות, בעלות השלכה הן על קביעת המדיניות והחקיקה הנוגעת לנפגעי עבירות מין קטינים והן על דגשים והנחיות לעורכי הדין המייצגים קטינים נפגעי עבירה מטעם הסיוע המשפטי.

שמירה על הזכות להגנה במהלך ההליך הפלילי

אחד הממצאים המובהקים והמטרידים ביותר שעולים מתוך המחקר הינו כי ההליך הפלילי **כשלעצמו** אינו מצליח לספק מעטפת הגנה מספקת לנפגע העבירה הקטין, אשר במקרים רבים ממשיך להיפגע (מהפוגע העיקרי או מגורמים אחרים), תוך כדי ניהול ההליך הפלילי. זאת ועוד, פגיעה במעטפת ההגנה (הן במסגרת ההליך והן מחוצה לו) נמצאה כגורם מובהק להתדרדרות במצבו הנפשי של הקטין, כך שב 44% מהמקרים עורכי הדין מעידים כי חלה התדרדרות נפשית משמעותית שקשורה במישרין להליך הפלילי.

זכותו של הקטין נפגע העבירה להגנה טומנת בחובה הן את הזכות כי העבירה המקורית אשר בגינה הוגש כתב האישום תפסק, אך הן את הזכות לא להיות חשוף ללחצים, איומים או פגיעות נוספות, אשר קשורות במישרין להליך הפלילי או נובעות ממנו. בנוסף, לקטין הנפגע, הזכות לקחת חלק בהליך הפלילי בתוך "מרחב מוגן", הן בזמן הגיעו לבית המשפט והן בסביבת מגוריו. החשיבות ביצירת מרחב מוגן, כפי שצוין בדו"ח ברלינר, היא בראש ובראשונה לאפשר לנפגע להעיד בביטחון, מבלי לאלצו להיפגש עם התוקף ומבלי להרגיש מאוים במהלך העדות, או לפניו או אחריו.⁵¹

בפועל, הממצאים מלמדים כי ביותר ממחצית מהמקרים לפחות אחת מהזכויות הכלולות בתוך הזכות להגנה לא נשמרה ונפגע העבירה חווה חוסר ביטחון מתמשך בסביבת מגוריו או בזמן העדות. זאת, אם בעקבות איומים או חשש מהיתקלות עם התוקף, או משום שהאפוסטרופוס הטבעי נמצא בניגוד עניינים עמו ואינו פועל לשימור או קידום האינטרסים שלו.

נתונים אלו מטרידים במיוחד, לאור העובדה כי קטינים אלו היו מיוצגים על ידי עורך דין מטעם מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי, המתמחה בקידום זכויות של קטינים בהליכים משפטיים, לרבות הזכות להגנה. ואכן, עיון מעמיק במקרים הרלוונטיים מלמד כי ניסיונות לקדם או לטייב את ההגנה על הקטין הלקוח בכלים משפטיים (כגון התערבות בהליכי מעצרים לשם מניעת שחרור הנאשם ממעצר לאזור מגורי הנפגע) לעיתים נשאו פרי, אך לא תמיד, בין היתר על רקע מגבלות שונות של מערכות המשפט והרווחה שאמונות על ההגנה על קטינים נפגעי עבירה.

החובה להבטיח את ההגנה על קטין נפגע עבירת מין חמורה תוך כדי ניהול ההליך הפלילי מוטלת במקביל על רשויות אכיפת החוק (הפרקליטות והמשטרה) אך גם על רשויות הרווחה האמונות על הגנה

⁵¹ דוח ברלינר, עמ' 77-78.



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

על קטינים וחסרי ישע. עולה כי יש להבטיח את קיומה של מעטפת הגנה אפקטיבית יותר על הקטין נפגע העבירה, אשר תאפשר לו מחד לצלוח את ההליך הפלילי בבטחה, ומאידך תמנע את שיבוש ההליך.

יש לזכור כי רבים מהקטינים הנפגעים אינם בוחרים להתלונן על הפגיעה בהם (במקרים בהם ההליך מתחיל בדיווח של גורם שלישי בהתאם לחובת הדיווח), וממילא ההליך הפלילי מתנהל שלא מיוזמתם ולעיתים אף שלא על דעתם. במיוחד במקרים מסוג זה, קשה להסכין עם נתונים המלמדים שתוך כדי ההליך הפלילי הקטין הנפגע חשוף לאיומים, ללחצים ולפגיעות נוספות, העלולות לגרום להתדרדרות נפשית ואף לשבש את ההליך הפלילי שמטרתו למצות את הדין עם הפוגע, מבלי שהמערכות השונות תוכלנה לספק לו הגנה מספקת.

ממצאים אלו מעלים את השאלה – איך יתכן כי אנו כחברה ממשיכים להשלים עם מציאות בה קטין נפגע עבירה אשר מוצא את הכוחות להתלונן על עבירת מין חמורה שבוצעה בו (לרוב בתוך המשפחה), או שנגרר בעל כורחו לחשיפת הפגיעה על ידי דיווח של גורם שלישי, **ממשיך להיפגע בחסות ההליך הפלילי, באופן שמצבו הנפשי מדרדר?** האם מדובר במחסור כלים נורמטיביים או שמא בקשיים פרקטיים או בירוקרטיים המונעים את יישומם?

שלוש סוגיות אופרטיביות מרכזיות עולות בהקשר זה. הראשונה – הצורך בהבטחת שלומו ובטחונו הפיזי והנפשי של הקטין הנפגע בהליכי מעצר עד תום הליכים. נמצא, כפי שהוזכר לעיל כי לא בכל המקרים יש התחשבות באינטרסים של הנפגע לעניין שחרור ממעצר, בעיקר כאשר הפוגע הוא קטין. בחלק מהמקרים נמצא כי נתנה המלצה של שירות המבחן לשחרור הנאשם לחלופת מעצר אשר, הלכה למעשה, מעמידה את הקטין הנפגע בסכנה. אי לכך, מוצע להנחות את שירות המבחן (לנוער ולמבוגרים) ליצור קשר עם נפגע העבירה הקטין או גורם מוסמך מטעמו (שאינו נמצא עמו בניגוד עניינים) על מנת לקבל ממנו את המידע הרלוונטי לצורך שקלול החשש לפגיעה בשלומו ובטחונו במסגרת המלצות התסקיר. יצוין כי מסקנה זו של המחקר עולה בקנה אחד עם פסיקת בית המשפט העליון בנושא.⁵²

השנייה – החובה להפעיל את מכלול מנגנוני ההגנה של מערכת אכיפת החוק והרווחה על מנת להבטיח את שלומם וביטחונם של קטינים נפגעי עבירה תוך כדי ההליך הפלילי.

הסוגיה השלישית המחייבת מענה מערכתית נוגעת לקיומו של ניגוד עניינים בין הקטין לבין האפוטרופוס הטבעי שלו, המונעת את מימוש זכויותיו כנפגע עבירה בהליך הפלילי ולעיתים אף מאפשרת את המשך הפגיעה בו בצל ההליכים. כך למשל, במקרים בהם הקטין נפגע עבירת המין החמורה נתון לאיומים או לחצים מצד בני משפחתו או אף מצד האפוטרופסים הטבעיים שלו או לדוגמא אם הלוחצת על בנותיה לחזור בהן מתלונתן נגד אביהן כיוון שהיא זקוקה ממנו למזונות וחוששת שאם הן יפוצו, היא לא

⁵² בש"פ 6757/17 מדינת ישראל נ' איברהים סלימאן, 7.9.2017; בש"פ 248/20 פלוני נד מד"י



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

תקבל מזונות; או כאשר הורים לוחצים על ביתם הקטנה לוותר על התביעה נגד אחותה הגדולה כיוון שהם מגוננים על הבת הפוגעת.

ככלל, ההורים הם האפוטרופוסים הטבעיים על ילדיהם, ואמונים על מימוש זכויותיהם והגנה על שלומם, לרבות מימוש זכויותיהם כנפגעי עבירה. במקרים בהם קיים חשש כי האפוטרופוס הטבעי אינו פועל בהתאם לאינטרסים של הקטין נפגע העבירה, תקנה 18 לתקנות זכויות נפגעי עבירה קובעת מנגנון שבו חוקר משטרה יכול למנות לקטין מייצג חלופי, לאחר שהתייעץ בנושא עם עו"ס לחוק.

בפועל עולה מהמחקר כי תקנה זו אינה מוכרת ואינה מיושמת הלכה למעשה, ולראיה – היא לא יושמה באף לא אחד מהתיקים שנכללו במחקר, חרף העובדה שבחלק מהמקרים נעשתה פניה יזומה של עורך הדין המייצג לגורמים המוסמכים לצורך הפעלתה.

לאור האמור, נכון יהיה שכלל הפרקליטים, החוקרים והעו"ס לחוק נוער ברשויות המקומיות יעברו הכשרה אשר תעסוק בסוגיות הייחודיות לנפגעי עבירה קטינים ובאופן יישומה הנכון של תקנה 18.

זאת ועוד, הקשיים האופרטיביים ביישום הוראות תקנה 18 לשם הגנה על קטינים נפגעי עבירה, מלמדים על הצורך בתיקון והתאמת הוראות התקנה לניסיון שהצטבר בשטח מאז תיקונה. כך למשל, תקנה 18 מסמנת את שלב החקירה כשלב שבו מוכרעת סוגיית אופן מימוש זכויותיו של הקטין כנפגע עבירה. עם זאת, במקרים רבים, ניגוד עניינים בין קטין להורה יתגלה רק במהלך ההליך ולא בראשית הדרך, ויצריך מחשבה חדשה לגבי זהות הגורם שמייצג את הקטין במימוש זכויותיו. בהקשר זה, יש לציין כי תקנה 18(ה) מעניקה את הסמכות המנהלית לקביעת הייצוג של הקטין לבעלי תפקידים המצויים בתחילתו של ההליך הפלילי, אך לא דווקא בהמשכו וגם באופן זה נמנעת גמישות בפעולה לפי הסעיף.

ייתכן שיש מקום לשקול את תיקון התקנה בהתאם לצרכי הנפגעים או למצער – לקבוע נהלים ליישומה על ידי הגורמים הרלוונטיים.

עדות בהליך הפלילי

תמה מרכזית נוספת העולה מתוך הממצאים נוגעת ליכולת להבטיח את שלומו ובטחונו של נפגע העבירה הקטין במהלך עדותו בבית המשפט.

קרוב למחצית (8 מתוך 14) מהקטינים הנפגעים שנכללו במחקר והעידו, ספגו שאלות פוגעניות ולא הולמות בזמן העדות ולא העידו תוך 90 יום כמתחייב מנוהל הנשיאה.

יצויין בהקשר זה כי בדו"ח ברלינר, צוין החשש כי החובה להעיד תוך 90 יום עלול להקשות על היכולת להגיע להסדרי טיעון, אולם חשש זה לא בוסס אמפירית.⁵³ ממצאי המחקר הנוכחי מעידים כי שיעור

⁵³ דו"ח וועדת ברלינר, עמ' 63.



מדינת ישראל משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

הסדרי הטיעון בתיקים של נפגעי עבירות מין קטינים עומד על 75% בדומה לשיעור הממוצע בכלל תיקי פרקליטות בתיקי עבירות מין בשנת 2020 ובדומה לשיעורים בשנים 2017-2019⁵⁴. כלומר, לא נמצא כי עצם קיומו של נוהל הנשיאה הקובע לוח זמנים לעדותו של הקטין הוביל לירידה בשיעור הסדרי הטיעון.

לעומת הפרות אלו, נמצא כי בכל הנוגע למימוש זכותו של הקטין לעדות בתנאים מותאמים, ולהפרדה בינו לבין הנאשם במהלך ההליכים המשפטיים – זכות זו נשמרה במלואה ברוב המקרים. התעמקות בתיקי המחקר מלמדת כי במרבית המקרים עורכי הדין המייצגים את הקטינים עמדו על ההתאמות הנדרשות בשיתוף פעולה עם הפרקליטות, באופן שסייע בקבלת ההחלטות הנדרשות מבית המשפט.

עולה מכאן, כי כל עוד ישנה אפשרות לעורך הדין להיערך מראש ולבקש את התאמת תנאי העדות לצרכי הנפגע, זכויותיו בדרך כלל נשמרות. אך כאשר שמירת הזכויות מותנית בשיתוף פעולה של כל הצדדים, ולעיתים אף מקשה על קו החקירה בהגבלת אופי השאלות הניתנות לשאל, עורכי הדין אינם תמיד מצליחים לדאוג לשמירת כלל הזכויות ולעיתים נאלצים רק למחות בדיעבד, ולא למנוע אווירה עוינת אשר הנפגע עלול לחוש בעקבות שאלות לא הולמות.

לסיכום בהקשר זה, כבר כיום, מצויים חוקים, תקנות ונהלים אשר נועדו להגן ולתמוך בנפגעי העבירה, ונמצא כי כאשר הם נשמרים הם אכן מהווים שכבת הגנה עבור נפגעי העבירה.

יש להבטיח כי אמצעים אלו מופעלים ומיושמים בפועל, בזמן אמת, על מנת להבטיח לקטינים נפגעי עבירה את מעטפת ההגנה לה הם זכאים ולמנוע התדרדרות במצבם הנפשי כפועל יוצא מההליך הפלילי.

מוצע בהקשר זה להקים פורום בין משרדי, הכולל נציגים של הפרקליטות, מחלקת ייעוץ וחקיקה, הסיוע המשפטי, המשרד לביטחון פנים, הנהלת בתי המשפט, משרד החינוך ומשרד הרווחה, אשר יפעל למפות חסמים שמונעים את מתן ההגנה הנדרשת לקטינים נפגעים תוך כדי ההליך הפלילי, טיוב המסגרת הנורמטיבית והיישומית שתכליתה להגן על שלומם וביטחונם של קטינים נפגעי עבירות מין יצירת מנגנונים אפקטיביים נוספים כדי להתגבר על חסמים אלו.

בנוסף, מוצע להעמיק ולהרחיב את המחקר לגבי קטינים נפגעים מהחברה הערבית, קטינים שנפגעים על ידי קטינים וקטינים המצויים בהשמה חוץ ביתית.

מוצע להציג את ממצאי המחקר בפני הפרקליטות, המשטרה והנהלת בתי המשפט, על מנת לחדד את חשיבות היישום של נוהל הנשיאה, ועל תנאים מוגנים בעדות קטינים נפגעי עבירות מין. כמו כן, מוצע להנחות את עורכי הדין המייצגים קטינים נפגעי עבירות מין חמורות להתריע בפני הנהלת בתי המשפט

⁵⁴ דוחות הפרקליטות 2018 ו 2019.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

על מקרים בהם קיימת הפרה של ההנחיות של נוהל הנשיאה, כגון נוכחות הנאשם באולם או כאשר לא התקבל ליווי לפי הצורך.

שמירה על הזכות להשתתפות ולקבלת המידע במהלך ההליך הפלילי

תמה מרכזית נוספת העולה מהמחקר נוגעת לקשר החיובי המובהק שבין מימוש זכות ההשתתפות של הקטינים הנפגעים לבין החוויה החיובית שלהם מההליך הפלילי. באופן ספציפי, מתוך תחקור התיקים וראיונות עם עורכי הדין, מצטייר כי הזכויות התורמות ביותר לחווית הנפגע הן ההזדמנות להשתתף בהליך ובעדות כאשר הקטין מעוניין בכך, ומניעת התארכות ההליך מעבר ל- 18 חודשים. נמצא ששמירת זכויות אלו יכולה להוות מנוע מעצים עבור הנפגע, דבר אשר יתרום גם לשיקומו בהמשך.

הזכות להשתתפות כוללת את ההשתתפות הן בשלבי הדיונים או המגעים להסדר טיעון והן במתן העדות. תנאי הכרחי למתן אפשרות זו הינו העברת מידע רלוונטי בזמן אמת לנפגעי העבירה אודות ההתפתחויות בהליך.

בהקשר לזכות למידע, ממצאי המחקר מלמדים כי "המפתח" לקבלת המידע בזמן שהינו רלוונטי לקטין הנפגע הינו הקשר הישיר והבלתי אמצעי בין הפרקליט המייצג לבין בא כח הקטין, וכי לא ניתן להסתמך על מערכת מני"ע (או כל פתרון טכנולוגי אחר) כמענה אפקטיבי בזמן אמת.

מתוך הראיונות עם עורכי הדין עלה בבירור כי מערכת מני"ע שנועדה לספק מידע לנפגעים ולעורכי הדין לגבי התקדמות ההליך ומועדי הדיון אינה אמינה ומעודכנת ולכן לא ניתן כלל להסתמך עליה. לפיכך נפגעי העבירה נשענים באופן בלעדי על המידע המועבר להם מעורכי הדין, אשר נאלצים גם כן לקבל את המידע רק מהפרקליט המטפל ולא מן המערכת. כאמור, ברבע מהמקרים נפגע העבירה נדרש להגיש בקשה לבית המשפט לצורך קבלת המידע לו הוא זכאי על פי דין, ולא ניתן היה לקבל את המידע במישרין מהפרקליט המטפל או ממערכת מני"ע. לנוכח האחוז הלא מבוטל של המקרים בהם נדרשת פעולה אקטיבית משפטית מצד נפגע העבירה (פעולה אותה קשה לראות כיצד נפגע שאינו מיוצג ויכול לבצע), מתעוררת השאלה האם מדובר בצורך משפטי אמיתי (למשל על רקע חשש כי העברת החומרים עלולה לפגוע בתקינות ההליך הפלילי, למשל כאשר הקטין הנפגע טרם העיד) או שמא בקושי מיותר ומעמסה על נפגע העבירה ועל המערכת כולה, שאותו ניתן ליתר בהנחיות מקצועיות מתאימות לגורמים הרלוונטיים.

נתונים אלו מהדהדים את הממצאים וההמלצות של דו"ח ברלינר המדגישים את החשיבות של הקשר האישי עם התובע בתיק בצמתים חשובים בתיק (ובכללם דיונים בהארכת מעצר) ומתן האפשרות לנפגע להביע את עמדתו בצמתים אלו⁵⁵. מומלץ בהקשר זה להקפיד על העברת המידע באופן ישיר או לחלופין

⁵⁵ דו"ח ברלינר פרק 1 סעיף 3



מדינת ישראל
 משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
 סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
 אוקטובר, 2022

– לקבוע כי לנפגע העבירה תינתן גישה מוגבלת למערכת נט המשפט, באופן שיתאפשר לנפגע ולבא כוחו להתעדכן באופן עצמאי על מועדי הדיונים.

בהקשר זה יש לברך על התיקונים האחרונים להנחיית פרקליט המדינה 14.7 – נפגעי עבירה, אשר מחדד את החשיבות של שקלול האינטרסים של נפגע העבירה במסגרת הליך המעצר וכן יידוע הנפגע אודות כל החלטה על שינוי בתנאי מעצר ביום מתן ההחלטה.⁵⁶

לאור הפערים הדרמטיים במימוש זכותם של קטינים לקבלת מידע להם הם זכאים בזמן אמת במחוז חיפה מוצע לחדד סוגיה זו מול הנהלת בתי המשפט במחוז וכן מול פרקליטות מחוז חיפה.

סוגיית השתתפותו של הקטין בהליך מעוררת בחברה שאלות מורכבות בנוגע לאיזון בין חובת החברה להגן על הקטין מפגיעה נוספת שעלולה להיגרם לו מהשתתפות בהליך שאינה מותאמת לצרכיו, לבין התועלת הטמונה בהשתתפות מותאמת עבור הקטין וזכותו של הקטין להשתתף ולהשפיע על תהליכי החלטות גורליים בעניינו. בהתאם לכך, נקבעו בדין הישראלי זכויות השואפות מחד להגן על הקטין הנפגע, ומאידך לאפשר את השתתפותו במידת האפשר. כך למשל, נקבעו נהלי העדה נוקשים עבור קטינים, וילדים מתחת לגיל 14 מעידים רק באישורם של חוקרי ילדים, במקרים יוצאי דופן ובתנאים מיוחדים.

ממצאי המחקר הזה שופכים אור חדש על המושג של הגנת הילד וטובתו הנפשית, ומציעים כי הגנתו אינה דווקא בהדרתו מהזירה המשפטית אלא ביצירת סביבה הולמת בה הוא יוכל להשתתף בהתאם ליכולותיו ורצונותיו. תפיסה זו מעוגנת בהוראות אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד⁵⁷ ובהנחיות האו"ם בדבר צדק בנוגע לנפגעי עבירה קטינים או עדים⁵⁸, המעגנות את זכותו של הקטין נפגע העבירה להשתתף באופן עצמאי בהליכים הפליליים ומבססות את מעמדו של הקטין הנפגע כישות עצמאית בעלת זכויות ואינטרסים נפרדים ולא רק כקטינים הנתונים להגנת הוריהם או המדינה. כמו כן מחקרים חדשים מראים כי הנזק הפוטנציאלי במתן עדות, אינה מעצם מתן העדות אלא מהתנאים הנלווים ואילו ילדים שמעידים בתנאים מוגנים חווים שיפור בהסתגלות בטווח הקצר שלאחר העדות.⁵⁹

הממצאים מלמדים על הצורך בבחינה מחודשת של התפיסה הפטרנליסטית הגורסת כי עדות של קטין נפגע עבירת מין בהכרח תוביל לפגיעה ברווחתו, ומלמדים כי עדות שניתנת בתנאים המותאמים ומונגשים לצרכים הייחודיים של קטינים נפגעי עבירות מין, תוך יישום המעטפת הנורמטיבית

⁵⁶ שם, סעיפים 7 ו-16.3.

⁵⁷ סעיף 12 לאמנה בדבר זכויות הילד 1989, כתבי אמנה 1038, אושרה על ידי ישראל בשנת 1991. כן ר' דו"ח וועדת רוטלוי, עמ' 230.

UN ECOSOC Res/2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime

⁵⁹ רונית צור, "ילדים נפגעי עבירות מין על דוכן העדים: הקשר בין העדה בבית המשפט להסתגלות פסיכולוגית לאחר המשפט", 17 נקודת מפגש מכון חרוב, עמ' 16-17 (2019); דנה פוגץ' "הזכות להישמע: עדויות ילדים בהליך הפלילי: תיקון מס' 8 לחוק הגנת ילדים – לא סוף דבר" הפרקליט מו' (2002) 121, עמ' 153.



מדינת ישראל משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

הרלוונטיות, עשויה לשרת הן את טובתו של הקטין נפגע העבירה וכן את האינטרס הציבורי בקיומו של הליך הוגן, חתירה לאמת ומיצוי הדין עם הפוגע.⁶⁰ במקרים בהם יש חשש מבוסס כי עדות הקטין עלולה לפגוע בטובתו, מוצע כי הגורמים הרלוונטיים (חוקר הילדים, הפרקליט, עורך הדין המייצג את הקטין והורי הקטין והמטפלים בו) ישקלו דרכים חלופיות לקדם את ההשתתפות הבלתי אמצעית של הקטין בהליך ויתווכו לו את ההחלטה שמונעת את העדות.

אחת הדרכים החלופיות הניתנות לנפגע העבירה להשתתף בהליך הוא באמצעות תסקיר קורבן או הצהרת נפגע, או שניהם. במחקר זה, נמצא כי ברוב המקרים היה תסקיר קורבן, אך רק במקרים בודדים נפגע העבירה החליט להשתתף באמצעות הצהרת נפגע ורק במקרה אחד היה גם תסקיר וגם הצהרת נפגע. כמו כן, חלק מעורכי הדין ציינו במפורש שכיוון שהיה תסקיר קורבן, אין צורך בהצהרת נפגע. למרות החפיפה החלקית בין שניהם, הצהרת הנפגע מאפשרת לנפגע העבירה הזדמנות נדירה להשמיע את קולו, במילותיו, בין אם בכתב ובין אם בעל פה, ולהעביר לבית המשפט את המסרים שחשובים לו שישמעו, בין אם ביחס לעונש שייגזר על הפוגע, בין אם ביחס לנזק שנגרם לו או למעגל הנרחב יותר של הקרובים לו, ובין אם מסרים של סליחה ועוד. בניגוד לתסקיר קורבן, שהינו חוות דעת של מומחה חיצוני ביחס למצבו של הנפגע והנזקים שנגרמו לו, הצהרת הנפגע מאפשרת להחזיר לנפגע שליטה מסוימת על הנרטיב של הפגיעה ויש בו פוטנציאל גדול לתרומה להליך השיקום שלו. בנוסף, לנפגע עבירה אין אפשרות לעיין בתסקיר הקורבן שנכתב אודותיו או לקבל העתק ממנו, באופן שמפקיע ממנו את השליטה על סיפור הפגיעה. החיסרון בהגשת הצהרת נפגע טמון בעיקר בזכות המוקנית בחוק לפוגע לחקור את הנפגע אודות ההצהרה, וכן בחשש של חלק מהנפגעים כי לא יצליחו להתבטא בכתב באופן המיטבי ביותר. נדמה כי ניתן למתן חששות אלו על ידי העדה בתנאים מוגנים, במידה והפוגע יבקש לממש את זכותו לחקירה וכן בהדרכה של עורך הדין המייצג לנפגע העבירה סביב ניסוח ההצהרה. משכך מומלץ לחדד את ההנחיה לעורכי הדין בכל הנוגע לקידום מימוש זכותו של הנפגע להגשת הצהרה אישית מטעמו, ללא קשר לתסקיר הקורבן, תוך חידוד הנחיות לגבי אופן ניסוח הצהרת נפגע והגנה על נפגע העבירה במידה והוא יתבקש להיחקר על ההצהרה.

צומת נוספת שבה ניתן לקדם את זכות ההשתתפות של הקטין הנפגע חלף העדות או בנוסף לה הינה בשלב הטיעונים לעונש, בו הקטין יכול לבקש להישמע במישרין על ידי בית המשפט.

ממצאי המחקר הנוכחי מערערים את התפיסה שעדיין קיימת, לפיה המניע להסדר טיעון טמון באינטרסים של נפגע העבירה שלא להעיד וברצון המערכת כולה "לחסוך" מנפגע העבירה את חווית העדות. באחוז לא מבוטל מהמקרים (כמעט שליש מהמקרים במחקר זה) נפגע העבירה **דווקא מעוניין** להעיד ואפשרות זו נמנעת ממנו משיקולים שאינם בהכרח קשורים בו, אלא באינטרסים מערכתיים. ציבוריים.

⁶⁰ שם, עמ' 136-135.



מדינת ישראל משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

כמו כן, דווקא בהקשר של "כפיית השתתפות" ממצאי המחקר מלמדים כי מדובר רק במיעוט קטן של המקרים (9%) שבו נדרשו להעיד קטינים שלא היו מעוניינים בכך.

במחקר הזה, נמצא כי הגורם המשמעותי אשר השפיע על חווית הנפגע לא היה בקבלת המידע, אלא באופן ישיר היכולת להשתתף בהליך על כל חלקיו. יתכן וקשר זה לא נמצא במחקר הזה כיוון שכל הנפגעים היו מיוצגים על ידי עורכי דין מהסיוע המשפטי אשר דאגו להסביר להם על ההליך ולעדכן אותם בכל מקרה, ובעצם היוו כאין חיץ בינם לבין המאבק למידע. במקרים אלו עורכי הדין נאבקו במערכת כדי לקבל את המידע אודות מועדי הדיון או קבלת כתב האישום ויתכן ונפגעי העבירה לא היו מודעים לקשיים והדבר לא פגע בהם.

לחילופין, יתכן וקבלת המידע אינו הגורם המשמעותי לחווית הנפגע אלא רק אמצעי ליכולתו להשתתף בהליך, ולכן כאשר שני המדדים נלקחו בחשבון יחד, נמצא כי הזכות להשתתפות והימשכות ההליכים הם הגורמים הקריטיים לחווית הנפגע. במחקרי המשך עם קבוצת מדגם גדולה יותר ניתן לבחון השערה זו באופן מעמיק יותר.

חשוב לחדד עם זאת, כי על אף שבמחקר הנוכחי זכות ההשתתפות נשמרה באופן המלא ביותר ביחס לשאר הזכויות, היא עדיין נשמרה באופן מלא ב 60% מהמקרים בלבד. הפגיעה בזכות ההשתתפות התבטאה בעיקר במקרים של הסדרי טיעון, בהם ההסדר הוצג בשלביו הסופיים לנפגע העבירה קרוב מאוד למועד הדיון. בחלק מהמקרים גם ההפניה של הנפגע לסיוע המשפטי הייתה סמוך לגיבוש הסדר הטיעון, ולאור התנגדות הנפגע להסדר, אך באופן שפוגע באפקטיביות של הייצוג לאור לוחות הזמנים הקצרים. במצבים אלו, בהם לא הייתה שהות לנפגע העבירה לגבש עמדה ולהגיב, ההסדר הוצג בבית המשפט ללא התנגדות, וכביכול בהסכמה מלאה של הנפגע. בהתאם, אכן נמצאה הסכמה של 90% להסדר, אך מחקר זה מעמיד בסימן שאלה את תקפותה של הסכמה אשר ניתנה רק בלית ברירה, בלחץ זמן, בהעדר חלופות וללא שהות להבין לעומק את ההסדר המוצע.

לאור האמור, מוצע לשקול את אפשרות הרחבת זכות ההשתתפות של הקטינים נפגעי עבירות מין סביב גיבוש הסדרי טיעון, כך שתוענק להם הזכות להשמיע עמדתם בעל פה או בכתב בפני בית המשפט, בטרם אישור ההסדר.⁶¹

לאור הממצאים המעידים כי מתן אפשרות לקטין הנפגע להשתתפות **מיטיבה** ומוגנת בכל ההליכים המשפטיים הנוגעים להליך הפלילי ובכל הצמתים הרלוונטיים לו (לרבות הליכי המעצר והסדר הטיעון) היא קריטית לחוויתו ורווחתו הנפשית של הנפגע, ובהתאם למחקרים המצביעים על הפוטנציאל החיובי בהשתתפות, מומלץ להעביר את הממצאים לפרקליטות, ליחידת התביעות במשטרה, להנהלת בתי המשפט ולגורמים הרלוונטיים במשרד הרווחה, להטמיע אותם בהכשרות כלל הגורמים

⁶¹ הצעות חוק פרטיות אשר עסקו בסוגיה זו עברו בקריאה ראשונה בכנסת ה-24.



מדינת ישראל משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

המפורטים לעיל, ולהנחות את עורכי הדין של הסיוע המשפטי להקפיד על זכות זו. כמו כן, מומלץ להעביר את הממצאים לחוקרי הילדים האמונים על החלטה להעדת ילדים מתחת לגיל 14, ולהדגיש את היתרונות הפוטנציאליים בעדות כאשר היא נעשית בצורה מתאימה ומוגנת.

כן מומלץ להעמיק ולבחון את החסמים הייחודיים שמונעים מקטינים נפגעי עבירות מין חמורות מהחברה הערבית, קטינים נפגעים המצויים בהשמה חוץ ביתית וקטינים שנפגעו על ידי קטינים מלממש את זכותם לקבלת מידע ולהשתתפות.

מומלץ כי הסיוע המשפטי ירחיב את המאגר של עורכי הדין המייצגים קטינים מהחברה הערבית, יעמיק את ההכשרה הניתנת להם באופן שתסייע להם להתמודד עם החסמים הייחודיים עמם מתמודדים קטינים נפגעים מהחברה הערבית.

זכות השיקום

תהליך שיקום נפגעי העבירה הינו ארוך מאוד, ומתרחש ברובו מחוץ לכותלי בית המשפט ותלוי בגורמי טיפול, שירותי רווחה, חינוך ובריאות, בסביבה החברתית והמשפחתית של הקטין הנפגע ובחוסן האישי שלו ועוד. עם זאת, הימשכות ההליכים המשפטיים פוגעים בהליך השיקום בכך שהם מקשים על הנפגע לפתוח דף חדש, משמרים מצב של סטרס וחוסר וודאות אקוטי ומעכבים את ההכרה החברתית בפגיעה, שהינה תנאי להליך השיקומי.⁶²

ממצאי המחקר תומכים בגישה זו, ומראים כי כאשר ההליכים המשפטיים מתארכים, הדבר פגע בחווית הנפגע מההליך.

לכן יש חשיבות גדולה בהקפדה על יישום נוהל הנשיאה ושמירה על לוחות הזמנים שנקבעו בו. לפיכך, מוצע להביא את ממצאי המחקר לידיעת הפרקליטות, המשטרה, הנהלת בתי המשפט ולשכת נשיאת בית המשפט העליון ולהפיצם בקרב בתי המשפט השונים על מנת להעלות את המודעות לחשיבות יישום נוהל הנשיאה ומניעת התמשכות הליכים בתיקי עבירות מין חמורות בהן הנפגע הינו קטין. וכן מוצע לקבוע לוחות זמנים לניהול ההליך המשפטי בכללותו, ולא רק בהיבט של עדות נפגע העבירות.

אומנם, במצבים של התמשכות הליכים, מתרבים המשתנים הנוספים אשר יכולים להשפיע על חווית הנפגע (כגון מצבים משפחתיים או לימודיים המשתנים לאורך תקופה ארוכה), וקשה לבדוד את השפעתו הייחודית על פני משתנים מתערבים אחרים. עם זאת, לאור הקורלציה הגבוהה של משתנה

⁶² דו"ח ועדת ברלינר עמ' 77-78; דו"ח ועדת רוטלוי, עמ' 229 וכן ר' בעניין זה בהרחבה והפניה למחקרים נוספים: Judy CAsmore and Lily Trimboli, An Evaluation of the NSW Child Sexual Assault Specialist Jurisdiction Pilot, NSW Bureau of Crime Statistics and Research (2005), p. 23-32 - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.bocsar.nsw.gov.au/Publications/Legislative/118.pdf



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

בודד זה בתוך המודל, ולאור הספרות התומכת בהשפעתו השלילית של התמשכות ההליכים על השיקום וחווית הנפגע, ניתן להסיק כי הממצאים במחקר תומכים בתפיסה זו. עם זאת, מומלץ להמשיך לבחון את השפעתו הייחודית של התמשכות ההליכים במחקרי אורך על חווית הנפגע ויכולתו להשתקם.

גיל הפוגע

מעבר למשתנים הקשורים לנפגע העבירה, עולה כי כאשר הפוגע הוא קטין, הדבר משפיע לרעה הן על חווית הנפגע והן על הסיכוי להידרדרות נפשית. ניתן להבין זאת, על רקע הצורך של בית המשפט לאזן בין זכויות הנאשם הקטין לבין נפגע העבירה. במקרים אלו, כפי שעלה מהמחקר, נפגע הזכות למידע וההליכים נוטים להתארך מעבר ל 18 חודשים, על מנת למצות את אפשרויות שיקום הנאשם הקטין, והדבר בא על חשבון יכולת הנפגע להשתתף בהליך ולהמשיך בחייו ולהשתקם. לאור זאת מוצע לבחון מחדש את האיזון הקיים היום בדין ובפרקטיקה בין שיקום הפוגע הקטין לבין מימוש זכויותיו של נפגע העבירה הקטין, הבא, במקרים מסוימים, על חשבון שמירת זכויות נפגעי העבירה.

היקף שמירת זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליך הפלילי

ממצאי המחקר עלה כי חרף המעטפת הנורמטיבית הנרחבת הקיימת בישראל שנועדה להבטיח את זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין חמורות, ועל אף שמושאי מחקר זה היו כולם מיוצגים על ידי הסיוע המשפטי, זכויות הקטינים הנפגעים לא נשמרו במלואם. במיוחד בלט כי הזכות להגנה הופרה בשתי פעמים או יותר ב-54% מהמקרים, והזכויות האחרות הופרו בשתי פעמים או יותר בין 10-25% מהמקרים. יש לבחון ממצאים אלו לאור תפקידם המוגדר של עורכי הדין המייצגים את הקטינים הנפגעים מטעם הסיוע המשפטי והאפשרויות העומדות בפניהם להבטיח את זכויותיהם להגנה, השתתפות, מידע ושיקום במסגרת ההליך הפלילי.

אחד ההסברים לממצאים המעידים על מימוש נרחב יחסית של זכותם של קטינים נפגעים להשתתפות ומידע הינו העובדה שהצמתים בהם מוקנית לנפגע העבירה זכות לקבל מידע ולהשתתף ולהשפיע על ההליך המשפטי המתנהל בעניינו מוגדרים יחסית באופן ברור ותחום בחוק זכויות נפגעי עבירה (בניגוד לזכות להגנה ולשיקום למשל) ובאופן שמאפשר לערכאות הפליליות ליישם אותן בקלות יחסית מבלי "לערער" את המאזן הקלאסי של ההליך הפלילי. בנוסף, אוכלוסיית המחקר הינה אוכלוסייה בעלת "יתרון יחסי" בקרב אוכלוסיית נפגעי העבירה, במובן זה שהינה מיוצגת על ידי עורך דין מטעם הסיוע המשפטי. מימוש זכות ההשתתפות של לקוח נפגע עבירה עומד בלב ליבו של תפקיד המייצג של נפגע העבירה, ומשכך "קל" יחסית לעורך הדין המייצג לממש אותה. זאת, בניגוד לזכות להגנה ולשיקום, אשר קשה לקדם אותה בכלים משפטיים ויש צורך בשיתוף פעולה של גורמים טיפוליים וגורמי אכיפת החוק שאינם בהכרח מעורבים בהליך הפלילי העיקרי.



מדינת ישראל
משרד המשפטים

חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה
סיוע משפטי

תשרי, התשפ"ג
אוקטובר, 2022

כיום, כפי העולה מנתוני עמותות הסיוע וממחקרים רבים, רוב הפגיעות המיניות בקרב קטינים בישראל, אינן מדווחות לרשויות⁶³. אחת הסיבות לכך היא החשש הכבד מפגיעה נוספת בזמן ההליך הפלילי, מהדרה מההליך ו"השתקת" קולו של הנפגע והצורך במעטפת הגנה אפקטיבית בתקופה רגישה זו. ממצאי המחקר נותנים משנה תוקף למסגרת הנורמטיבית הקיימת בישראל, שנועדה להבטיח את מימוש זכויותיו של נפגע העבירה הקטין להגנה, השתתפות מיטיבה, מידע ושיקום לאחר חשיפת הפגיעה. הממצאים מלמדים על ההצלחה של הייצוג לקטינים בהבטחת זכויותיהם להשתתפות ולמידע, ומחדדים את הצורך בהידוק שיתוף הפעולה של כל הגורמים הרלוונטיים לשם הבטחת זכותם של הקטינים להגנה ושיקום. כמו כן, המחקר הנוכחי מחדד את המשקל הקריטי של מימוש זכותם של קטינים להשתתפות מותאמת בהליך הפלילי כתנאי הכרחי להליך השיקום שלהם ולמיצוי הדין ובירור האמת.

מתוך הנתונים עולה כי למרות האתגרים הרבים והפגיעה הקשה שנעשתה בנפגעי העבירה, ישנן דרכים בהם ניתן להגן עליהם מהידרדרות נפשית, לשפר את חוויתם מההליך הפלילי המתקיים בעניינם, לקדם השתתפות מיטיבה ואפקטיבית בהליך הפלילי ואף לתרום לחוויה מעצימה ומשקמת.

⁶³ דו"ח הוועדה הציבורית לשינוי מדיניות ביחס לפגיעה מינית בתקופת הילדות, 2021.

רחוב צאלח א-דין 29, ת.ד. 49029 ירושלים 91490. טל: 02-6466361

Research@justice.gov.il